

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE
της 18ης Μαΐου 2017¹

Υπόθεση C-64/16

Associação Sindical dos Juizes Portugueses
κατά
Tribunal de Contas

[αίτηση του Supremo Tribunal Administrativo
(Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Πορτογαλία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ – Πραγματική δικαστική προστασία – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 47 – Ανεξαρτησία των δικαστών – Εθνική ρύθμιση που προβλέπει τη μείωση των αποδοχών στη δημόσια διοίκηση – Μέτρα δημοσιονομικής λιτότητας»

I. Εισαγωγή

1. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως του Supremo Tribunal Administrativo (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Πορτογαλία) υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Associação Sindical dos Juizes Portugueses (συνδικαλιστική ένωση Πορτογάλων δικαστών, στο εξής: ASJP) και του Tribunal de Contas (Ελεγκτικό Συνέδριο, Πορτογαλία), με αντικείμενο τη μείωση των αποδοχών των μελών του Tribunal de Contas (Ελεγκτικό Συνέδριο), κατ' εφαρμογή νόμου ο οποίος μείωσε προσωρινά το ύψος των αποδοχών στον δημόσιο τομέα για την αντιμετώπιση των συνεπειών της οικονομικής κρίσεως στην Πορτογαλία.

2. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν μια τέτοια εθνική ρύθμιση συνάδει με την αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών, όπως αυτή απορρέει, κατά τη γνώμη του, τόσο από το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ² όσο και από το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης)³ και τη νομολογία του Δικαστηρίου.

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

²

«1. Κατά το άρθρο 19 ΣΕΕ:

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει το Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο και ειδικευμένα δικαστήρια. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών. Τα κράτη μέλη προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης.

2. Το Δικαστήριο απαρτίζεται από ένα δικαστή ανά κράτος μέλος. Επικουρείται από γενικούς εισαγγελείς. [...]

3. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφαινεται σύμφωνα με τις Συνθήκες [...].»

³

Το άρθρο 47 του Χάρτη, το οποίο επιγράφεται «Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου», ορίζει τα εξής στο πρώτο και στο δεύτερο εδάφιο αυτού:

«Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από

3. Προτού εκθέσω τους ουσιαστικούς λόγους για τους οποίους εκτιμώ ότι πρέπει να δοθεί αρνητική απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα, θα εξετάσω τα επιχειρήματα που διατυπώθηκαν στην υπό κρίση υπόθεση όσον αφορά το απαράδεκτο της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως και την πρόδηλη αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

4. Οι κύριες πράξεις του δικαίου της Ένωσης με αντικείμενο τη διόρθωση του υπερβολικού ελλείμματος της Δημοκρατίας της Πορτογαλίας και τη χορήγηση σε αυτήν χρηματοδοτικής ενίσχυσεως, οι οποίες μνημονεύονται στην υπό κρίση υπόθεση, είναι οι ακόλουθες:

- η απόφαση 2010/288/ΕΕ του Συμβουλίου, της 2ας Δεκεμβρίου 2009, σχετικά με την ύπαρξη υπερβολικού ελλείμματος στην Πορτογαλία⁴
- ο κανονισμός (ΕΕ) 407/2010 του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2010, για τη θέσπιση ευρωπαϊκού μηχανισμού χρηματοοικονομικής σταθεροποίησης⁵.
- η συμφωνία οικονομικής και χρηματοπιστωτικής προσαρμογής, γνωστή ως «μνημόνιο συνεννοήσεως», η οποία υπογράφηκε στις 17 Μαΐου 2011 μεταξύ της Πορτογαλικής Κυβερνήσεως, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (στο εξής: ΔΝΤ) και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (στο εξής: ΕΚΤ)⁶.
- η εκτελεστική απόφαση 2011/344/ΕΕ του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2011, για τη χορήγηση ενωσιακής χρηματοδοτικής ενίσχυσης στην Πορτογαλία⁷, η οποία τροποποιήθηκε ειδικότερα με την εκτελεστική απόφαση 2012/409/ΕΕ του Συμβουλίου, της 10ης Ιουλίου 2012⁸, και με την εκτελεστική απόφαση 2014/234/ΕΕ του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2014⁹, καθώς και
- η σύσταση του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 2013, προκειμένου να τερματιστεί η κατάσταση υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος στην Πορτογαλία¹⁰.

το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο.

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευτείται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του.»

4 ΕΕ 2010, L 125, σ. 44 και διορθωτικό ΕΕ 2014, L 106, σ. 46.

5 ΕΕ 2010, L 118, σ. 1.

6 Το πρωτότυπο έγγραφο στην αγγλική γλώσσα είναι διαθέσιμο στην ακόλουθη διεύθυνση: <https://www.imf.org/external/np/loi/2011/prt/051711.pdf>.

7 ΕΕ 2011, L 159, σ. 88.

8 ΕΕ 2012, L 192, σ. 12.

9 ΕΕ 2014, L 125, σ. 75.

10 Πρωτότυπο έγγραφο στην αγγλική γλώσσα: Council recommendation with a view to bringing an end to the situation of an excessive government deficit in Portugal, 18 Ιουνίου 2013, 10562/13.

B. Το πορτογαλικό δίκαιο

B. Ο νόμος 75/2014

5. Σκοπός του lei n° 75/2014, estabelece os mecanismos das reduções remuneratórias temporárias e as condições da sua reversão (νόμος 75/2014 για τον καθορισμό μηχανισμού προσωρινής μείωσης αποδοχών και των προϋποθέσεων επαναφοράς τους στα προγενέστερα επίπεδα), της 12ης Σεπτεμβρίου 2014¹¹ (στο εξής: νόμος 75/2014), είναι, κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, αυτού, η εφαρμογή, σε προσωρινή βάση, του μηχανισμού μείωσης των αποδοχών στον δημόσιο τομέα και ο προσδιορισμός των βασικών αρχών για την επαναφορά των αποδοχών αυτών στα προηγούμενα επίπεδα.

6. Το άρθρο 2 του νόμου αυτού, το οποίο επιγράφεται «Μείωση των αποδοχών», έχει ως εξής:

«1 – Οι συνολικές μηνιαίες ακαθάριστες αποδοχές ύψους άνω των 1 500 ευρώ, οι οποίες καταβάλλονται στα πρόσωπα που απαριθμούνται στην παράγραφο 9, ανεξαρτήτως του αν κατά την κρίσιμη ημερομηνία ασκούσαν ήδη τα καθήκοντά τους ή άρχισαν να τα ασκούν, υπό οποιοδήποτε καθεστώς, μειώνονται:

- a) κατά 3,5 % επί του συνολικού ποσού των αποδοχών, εφόσον το ύψος τους είναι μεγαλύτερο των 1 500 ευρώ και χαμηλότερο των 2 000 ευρώ·
- b) κατά 3,5 % επί του ποσού των 2 000 ευρώ, προσαυξημένου κατά 16 % επί ποσού συνολικών αποδοχών άνω των 2 000 ευρώ, ήτοι συνολική μείωση η οποία κυμαίνεται μεταξύ 3,5 % και 10 %, για αποδοχές που είναι ίσες ή ανώτερες των 2 000 ευρώ και δεν υπερβαίνουν τα 4 165 ευρώ·
- c) κατά 10 % επί του συνολικού ποσού των αποδοχών, εφόσον το ύψος τους είναι μεγαλύτερο των 4 165 ευρώ.

[...]

9 – Ο παρών νόμος εφαρμόζεται στους κρατικούς λειτουργούς και στα λοιπά πρόσωπα που απαριθμούνται κατωτέρω:

- a) Πρόεδρος της Δημοκρατίας·
- b) Πρόεδρος της Assembleia da República [Εθνοσυνελεύσεως]·
- c) Πρωθυπουργός·
- d) οι βουλευτές της Assembleia da República·
- e) τα μέλη της Κυβερνήσεως·
- f) οι δικαστές του Tribunal Constitucional [Συνταγματικό Δικαστήριο], οι δικαστές του Tribunal de Contas [Ελεγκτικό Συνέδριο], ο γενικός εισαγγελέας της Δημοκρατίας, οι τακτικοί δικαστές και τα μέλη της εισαγγελικής αρχής, καθώς και οι δικαστές των διοικητικών και φορολογικών δικαστηρίων και οι ειρηνοδίκες·

¹¹ *Diário da República*, πρώτο τεύχος, αριθ. 176, της 12ης Σεπτεμβρίου 2014, σ. 4896. Το σχέδιο νόμου 239/XII, από το οποίο προέκυψε ο νόμος 75/2014, ο οποίος εγκρίθηκε από το υπουργικό συμβούλιο στις 3 Ιουλίου 2014, είναι διαθέσιμο στην ακόλουθη διεύθυνση: <https://www.parlamento.pt/ActividadeParlamentar/Paginas/DetailheDiplomaAprovado.aspx?BID=18267>.

- g) οι εκπρόσωποι της Δημοκρατίας στις αυτόνομες περιφέρειες·
- h) οι βουλευτές των *assembleias legislativas das regiões autónomas* [κοινοβούλια των αυτόνομων περιφερειών]·
- i) τα μέλη των περιφερειακών κυβερνήσεων·
- j) τα αιρετά μέλη των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης·
- k) τα μέλη των λοιπών οργάνων που προβλέπονται στο Σύνταγμα, στο μέτρο κατά το οποίο δεν εμπίπτουν σε μία από τις ανωτέρω κατηγορίες, καθώς και τα μέλη των οργάνων διοίκησης αυτοτελών διοικητικών υπηρεσιών, ιδίως όσων ασκούν καθήκοντα για την *Assembleia da República*·
- l) μέλη και εργαζόμενοι των γραφείων, των οργάνων διαχείρισης και των υπηρεσιών υποστηρίξεως των κρατικών λειτουργιών και των οργάνων που μνημονεύονται στα προηγούμενα στοιχεία, του προέδρου και του αντιπροέδρου του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, του προέδρου και του αντιπροέδρου του Ανωτάτου Συμβουλίου Διοικητικών και Φορολογικών Δικαστηρίων, του προέδρου του *Supremo Tribunal de Justiça* [Ανώτατο Δικαστήριο], του προέδρου και των δικαστών του *Tribunal Constitucional*, του προέδρου του *Supremo Tribunal Administrativo* [Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο], του προέδρου του *Tribunal de Contas*, του *Provedor de Justiça* [Συνήγορος του Πολίτη] και του γενικού εισαγγελέα της Δημοκρατίας·
- m) τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων και της Εθνικής Φρουράς της Δημοκρατίας, συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών δικαστών και των πραγματογνωμόνων της εισαγγελικής αρχής σε θέματα άμυνας, καθώς και άλλων δυνάμεων ασφαλείας·
- n) το διευθυντικό προσωπικό των υπηρεσιών της Προεδρίας της Δημοκρατίας και της *Assembleia da República*, άλλων υπηρεσιών υποστηρίξεως οργάνων του κράτους και των λοιπών υπηρεσιών και οργανισμών της κεντρικής, περιφερειακής και τοπικής διοίκησης, καθώς και το προσωπικό που ασκεί εξομοιούμενα προς τα ως άνω καθήκοντα όσον αφορά τις αποδοχές·
- o) οι τακτικοί δημόσιοι υπάλληλοι ή το εξομοιούμενοι με αυτούς προσωπικό, τα μέλη των εκτελεστικών, αποφασιστικών, συμβουλευτικών, ελεγκτικών ή άλλων καταστατικών οργάνων των δημόσιων οργανισμών γενικού και ειδικού καθεστώτος, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου των οποίων η ανεξαρτησία απορρέει από τη συμμετοχή τους στην άσκηση ρυθμιστικών, εποπτικών ή ελεγκτικών αρμοδιοτήτων, των δημόσιων επιχειρήσεων των οποίων το κεφάλαιο ελέγχεται εξ ολοκλήρου ή κατά πλειοψηφία από το Δημόσιο, των δημόσιων επιχειρηματικών οντοτήτων και των οντοτήτων που εντάσσονται στον περιφερειακό και δημοτικό επιχειρηματικό τομέα, καθώς και των δημόσιων ιδρυμάτων και οποιωνδήποτε άλλων δημόσιων οντοτήτων·
- p) εργαζόμενοι που ασκούν δημόσια καθήκοντα στην Προεδρία της Δημοκρατίας, στην *Assembleia da República* και σε άλλα όργανα του κράτους, καθώς και εκείνοι που ασκούν δημόσια καθήκοντα, ανεξαρτήτως της φύσεως της νομικής σχέσεως απασχολήσεως που τα συνδέει με το Δημόσιο, περιλαμβανομένων των εργαζομένων που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα επιμορφώσεως ή βρίσκονται σε ειδική άδεια·
- q) εργαζόμενοι των δημόσιων οργανισμών ειδικού καθεστώτος και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου των οποίων η ανεξαρτησία απορρέει από τη συμμετοχή τους στην άσκηση ρυθμιστικών, εποπτικών ή ελεγκτικών αρμοδιοτήτων, περιλαμβανομένων των [εργαζομένων] ανεξάρτητων ρυθμιστικών αρχών·

- r) εργαζόμενοι δημόσιων επιχειρήσεων των οποίων το κεφάλαιο ελέγχεται εξ ολοκλήρου ή κατά πλειοψηφία από το Δημόσιο, των δημόσιων επιχειρηματικών οντοτήτων και των οντοτήτων που εντάσσονται στον περιφερειακό και δημοτικό επιχειρηματικό τομέα·
- s) εργαζόμενοι και διευθυντικά στελέχη κοινωφελών ιδρυμάτων δημοσίου δικαίου και κοινωφελών ιδρυμάτων ιδιωτικού δικαίου, καθώς και δημόσιων νομικών προσώπων που δεν εμπίπτουν στα προηγούμενα στοιχεία·
- t) το εφεδρικό προσωπικό, το προσωπικό που έχει υπαχθεί σε πρόωρη συνταξιοδότηση ή έχει τεθεί σε διαθεσιμότητα, το προσωπικό εκτός ενεργού υπηρεσίας, που λαμβάνουν χρηματικές παροχές το ύψος των οποίων υπολογίζεται σε συνάρτηση με τις αποδοχές που λαμβάνει το προσωπικό σε ενεργό υπηρεσία.

[...]

15 – Το προβλεπόμενο με το παρόν άρθρο καθεστώς είναι απολύτως δεσμευτικό και κατισχύει οποιασδήποτε αντίθετης διατάξεως, ειδικής ή εξαιρετικής, καθώς και όλων των συλλογικών συμβάσεων και των ατομικών συμβάσεων εργασίας, οι οποίες δεν επιτρέπεται να εισάγουν παρέκκλιση από αυτό ούτε να το τροποποιούν.»

2. Ο νόμος 159-A/2015

7. O lei nº 159-A/2015, Extinção da redução remuneratória na Administração Pública (νόμος 159-A/2015 περί καταργήσεως του καθεστώτος μείωσης αποδοχών στη δημόσια διοίκηση), της 30ής Δεκεμβρίου 2015¹² (στο εξής: νόμος 159-A/2015), έθεσε, σταδιακά από την 1η Ιανουαρίου 2016, τέλος στα μέτρα μείωσης των αποδοχών που είχαν επιβληθεί με τον νόμο 75/2014.

8. Το άρθρο 2 του νόμου 159-A/2015 ορίζει ότι «[η] προβλεπόμενη με τον νόμο 75/[2014] μείωση των αποδοχών καταργείται σταδιακά κατά τη διάρκεια του 2016, σε τριμηνιαία βάση, ως ακολούθως:

- a) επαναφορά κατά 40 % για τις καταβαλλόμενες από την 1η Ιανουαρίου 2016 αποδοχές·
- b) επαναφορά κατά 60 % για τις καταβαλλόμενες από την 1η Απριλίου 2016 αποδοχές·
- c) επαναφορά κατά 80 % για τις καταβαλλόμενες από την 1η Ιουλίου 2016 αποδοχές·
- d) πλήρης κατάργηση της μείωσης των αποδοχών από την 1η Οκτωβρίου 2016».

III. Η υπόθεση της κύριας δίκης, το προδικαστικό ερώτημα και η ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία

9. Αντικείμενο της ειδικής προσφυγής που άσκησε η ASJP, ενεργώντας για λογαριασμό ορισμένων εκ των μελών της που είναι δικαστές του Tribunal de Contas (Ελεγκτικό Συνέδριο), είναι η ακύρωση των διοικητικών πράξεων που εκδόθηκαν κατ' εφαρμογή του άρθρου 2 του νόμου 75/2014, με τον οποίο προβλέφθηκε προσωρινή μείωση των αποδοχών των ασκούντων καθήκοντα στην πορτογαλική δημόσια διοίκηση προσώπων τα οποία απαριθμούνται στο εν λόγω άρθρο, περιλαμβανομένων των

¹² *Diário da República*, πρώτο τεύχος, αριθ. 254, της 30ής Δεκεμβρίου 2015, σ. 10006-(4). Το κείμενο του νόμου 159-A/2015 είναι επίσης διαθέσιμο στην ακόλουθη διεύθυνση: <http://www.parlamento.pt/ActividadeParlamentar/Paginas/DetalleDiplomaAprovado.aspx?BID=19068>.

δικαστικών λειτουργιών¹³. Επιπλέον, οι εκπροσωπούμενοι από την ως άνω ένωση δικαστές ζητούν να τους καταβληθεί η διαφορά των αποδοχών που παρακρατήθηκαν από τον Οκτώβριο του 2014, προσαυξημένη με τόκους υπερημερίας υπολογιζόμενου βάσει του νόμιμου επιτοκίου, καθώς και να αναγνωριστεί το δικαίωμά τους να λαμβάνουν τον μισθό τους χωρίς την προμνησθείσα μείωση.

10. Προς στήριξη της ως άνω προσφυγής, η ASJP υποστηρίζει ότι τα επίμαχα μέτρα μείωσης των αποδοχών συνεπάγονται παραβίαση της «αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών», η οποία προβλέπεται στο άρθρο 203 του Συντάγματος της Πορτογαλικής Δημοκρατίας¹⁴ και κατοχυρώνεται, κατά την ASJP, τόσο με το άρθρο 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ όσο και με το άρθρο 47 του Χάρτη.

11. Στην απόφαση περί παραπομπής, το Supremo Tribunal Administrativo (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο) επισημαίνει ότι, εφόσον τα μέτρα περιορισμού των δαπανών, τα οποία υλοποιήθηκαν με την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης μείωση των αποδοχών, εντάσσονται στο πλαίσιο της διορθώσεως του υπερβολικού ελλείμματος της Πορτογαλίας –το οποίο ρυθμίζεται και τελεί υπό την εποπτεία των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης– και της επακόλουθης χορηγήσεως χρηματοδοτικής ενισχύσεως –η οποία εγκρίθηκε και διέπεται από νομικές πράξεις της Ένωσης–, είναι αναμφισβήτητο ότι τα εν λόγω μέτρα θεσπίστηκαν στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης ή, τουλάχιστον, έχουν ευρωπαϊκή προέλευση.

12. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, εν συνεχεία, ότι το περιθώριο εκτιμήσεως που διαθέτει το Πορτογαλικό Δημόσιο για τον καθορισμό των κατευθύνσεων δημοσιονομικής πολιτικής, σε συνεννόηση με τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, δεν το απαλλάσσει από την υποχρέωσή του να σέβεται, βάσει του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, περιλαμβανομένης αυτής της ανεξαρτησίας των δικαστών.

13. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, βάσει του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, η πραγματική δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που απορρέουν από την έννομη τάξη της Ένωσης διασφαλίζεται πρωτίστως από τα εθνικά δικαστήρια, τα οποία οφείλουν να εγγυώνται την προστασία αυτή με την ανεξαρτησία και την αμεροληψία που δικαιούνται να αναμένουν οι πολίτες της Ένωσης δυνάμει του άρθρου 47 του Χάρτη. Κατά το αιτούν δικαστήριο, εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι η ανεξαρτησία των δικαιοδοτικών οργάνων διασφαλίζεται επίσης με την πρόβλεψη εγγυήσεων σχετικών με την κατάσταση των μελών τους, ιδίως από απόψεως αποδοχών, λόγος για τον οποίο αμφισβητείται η μονομερής και διαρκής μείωση των αποδοχών των εκπροσωπούμενων από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης δικαστών.

14. Δεδομένων των ανωτέρω, με απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2016 η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 5 Φεβρουαρίου 2016, το Supremo Tribunal Administrativo (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Λαμβανομένων υπόψη των επιταγών μείωσης του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος και χρηματοδοτικής ενισχύσεως βάσει διατάξεων [του δικαίου της Ένωσης], έχει η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του [Χάρτη], καθώς και στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την έννοια ότι αντίκειται στα μέτρα μείωσης των αποδοχών που εφαρμόζονται στους δικαστές στην Πορτογαλία, μέσω μονομερούς και διαρκούς επιβολής από άλλες συντεταγμένες εξουσίες και όργανα, όπως προκύπτει από το άρθρο 2 του νόμου 75/[2014];»

¹³ Όσον αφορά τους δικαστικούς λειτουργούς, βλ. τον κατάλογο στο εν λόγω άρθρο 2, παράγραφος 9, στοιχείο f.

¹⁴ Κατά το εν λόγω άρθρο 203, «[τ]α δικαστήρια είναι ανεξάρτητα και υπόκεινται μόνο στον νόμο».

15. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η ASJP, η Πορτογαλική Κυβέρνηση καθώς και η Επιτροπή. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση που διεξήχθη στις 13 Φεβρουαρίου 2017 παρέστησαν η Πορτογαλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή.

IV. Εκτίμηση

16. Προτού εξετάσω την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως επί της ουσίας, επισημαίνω ότι προβλήθηκαν στην υπό κρίση υπόθεση δύο δικονομικές ενστάσεις, εκ των οποίων η πρώτη αφορά το απαράδεκτο της αιτήσεως και η δεύτερη την έλλειψη αρμοδιότητας του Δικαστηρίου. Όσον αφορά τη σειρά με την οποία θα εξεταστούν οι εν λόγω ενστάσεις, επισημαίνω ότι, καταρχήν, πρέπει να ερευνάται αρχικώς η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου. Εντούτοις, στις παρούσες προτάσεις, εκτιμώ ότι είναι σκόπιμο να εξεταστεί πρώτα το παραδεκτό της αιτήσεως, στον βαθμό που εγείρει εν προκειμένω ζητήματα λιγότερο πολύπλοκα από εκείνα που σχετίζονται με την εξέταση της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου και δεδομένου ότι η εξέταση αυτή συνδέεται κατά μείζονα λόγο με τις διατάξεις των οποίων ζητείται η ερμηνεία και οι οποίες θα αποτελέσουν αντικείμενο της ουσιαστικής εξετάσεως.

A. Επί του παραδεκτού της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

17. Η Πορτογαλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή διατύπωσαν δύο είδη αιτιάσεων όσον αφορά το παραδεκτό της εξεταζόμενης αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως. Η πρώτη αιτίαση αφορά την αοριστία του σκεπτικού της αποφάσεως περί παραπομπής και η δεύτερη το γεγονός ότι τα αμφισβητούμενα στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικά μέτρα είχαν ήδη καταργηθεί κατά την υποβολή της αιτήσεως αυτής στο Δικαστήριο.

1. Επί των ελλείψεων της αποφάσεως περί παραπομπής

18. Στις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή υποστήριξε, προκαταρκτικώς, ότι η απόφαση περί παραπομπής είναι ελλιπής, ιδίως διότι δεν διευκρινίζει τη νομολογία του Δικαστηρίου που είναι κρίσιμη για την ερμηνεία των παρατιθέμενων στο προδικαστικό ερώτημα διατάξεων της Ένωσης ούτε τους λόγους επιλογής των εν λόγω διατάξεων¹⁵ και ότι, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο πρέπει να κρίνει εαυτό αναρμόδιο να απαντήσει στο υποβληθέν ερώτημα.

19. Εντούτοις, εκτιμώ ότι οι ως άνω αιτιάσεις επί του περιεχομένου της αποφάσεως περί παραπομπής αιτιάσεις αφορούν μάλλον το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως παρά την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου αυτή καθεαυτήν¹⁶.

20. Ομολογουμένως, όπως τονίζει η Επιτροπή, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να διατυπώνει την αίτησή του κατά τρόπο σαφή και συγκεκριμένο, δεδομένου ότι η πράξη αυτή αποτελεί τη μοναδική βάση της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας, στην οποία μπορεί να στηριχτεί τόσο το Δικαστήριο όσο και οι μετέχοντες στην οικεία διαδικασία¹⁷. Οι σχετικές με το περιεχόμενο της αιτήσεως προδικαστικής

¹⁵ Επιπλέον, η Επιτροπή διατείνεται ότι το αιτούν δικαστήριο δεν εκθέτει τους λόγους για τους οποίους οι δικαστές θίγονται περισσότερο από άλλα πρόσωπα από ένα εθνικό μέτρο το οποίο αφορά ευρύ φάσμα κατόχων δημόσιων αξιωμάτων. Δεδομένου ότι εκτιμώ ότι το συγκεκριμένο επιχείρημα δεν αφορά τους δικονομικούς κανόνες, αλλά την ουσία του δικαίου της Ένωσης, θα το εξετάσω εντός του πλαισίου εκείνου (βλ. σημεία 54 επ. των παρούσων προτάσεων).

¹⁶ Η έλλειψη επαρκών διευκρινίσεων, στην απόφαση περί παραπομπής, όσον αφορά το πραγματικό και το νομικό πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης ή όσον αφορά τους λόγους της αναγκαιότητας απαντήσεως στα προδικαστικά ερωτήματα για την έκδοση αποφάσεως επί της εν λόγω διαφοράς, οδηγεί συνήθως το Δικαστήριο να κηρύξει την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως απαράδεκτη, εν όλω ή εν μέρει (βλ., ιδίως, αποφάσεις της 18ης Ιουλίου 2013, *ÖFAB*, C-147/12, EU:C:2013:490, σκέψεις 44 έως 47, και της 4ης Μαΐου 2016, *Philip Morris Brands κ.λπ.*, C-547/14, EU:C:2016:325, σκέψεις 47 έως 53, καθώς και διάταξη της 8ης Σεπτεμβρίου 2016, *Google Ireland και Google Italy*, C-322/15, EU:C:2016:672, σκέψεις 15 επ.).

¹⁷ Η απόφαση περί παραπομπής πρέπει να παρέχει επαρκείς διευκρινίσεις, αφενός, για το Δικαστήριο, προκειμένου να μπορεί να δώσει χρήσιμη απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα, και, αφετέρου, για το σύνολο των ενδιαφερομένων που απαριθμούνται στο άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ειδικότερα τα 28 κράτη μέλη στα οποία κοινοποιείται η εν λόγω απόφαση, μεταφρασμένη, για τις τυχόν παρατηρήσεις τους.

αποφάσεως απαιτήσεις μνημονεύονται ρητώς στο άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, το δε αιτούν δικαστήριο, στο πλαίσιο της συνεργασίας που καθιερώνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, εξυπακούεται ότι έχει γνώση της διατάξεως αυτής και οφείλει να την τηρεί απαρέγκλιτα. Ειδικότερα, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εκθέτει στην απόφαση περί παραπομπής το νομικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η διαφορά της κύριας δίκης και να εξηγήει όχι μόνο τους λόγους για τους οποίους επέλεξε τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης των οποίων την ερμηνεία ζητεί, αλλά και την, κατά τη γνώμη του, σχέση μεταξύ των εν λόγω διατάξεων και της εφαρμοστέας στην εν λόγω διαφορά εθνικής νομοθεσίας¹⁸.

21. Εν προκειμένω, το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής είναι ιδιαίτερα σύντομο, ιδίως όσον αφορά δύο κύριες πτυχές, με αποτέλεσμα να τίθεται ευλόγως το ζήτημα του παραδεκτού του προδικαστικού ερωτήματος που περιέχει.

22. Πρώτον, όσον αφορά τη σχέση των επίμαχων εθνικών μέτρων με τις διατάξεις των οποίων η ερμηνεία ζητείται με το προδικαστικό ερώτημα – και συγκεκριμένα με το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και με το άρθρο 47 του Χάρτη –, το αιτούν δικαστήριο δεν παρέχει σαφείς πληροφορίες, αλλ' απλώς επισημαίνει ότι, κατά την άποψή του, από τις διατάξεις αυτές απορρέει μια γενική αρχή ανεξαρτησίας των δικαστών την οποία ενδέχεται να προσέβαλαν τα εν λόγω μέτρα¹⁹, χωρίς να παρέχει συγκεκριμένες διευκρινίσεις συναφώς.

23. Δεύτερον, στο προδικαστικό ερώτημα γίνεται λόγος για τη «νομολογία του Δικαστηρίου» από την οποία, κατά το αιτούν δικαστήριο, απορρέει επίσης η αρχή αυτή της ανεξαρτησίας των δικαστών, αλλά στο σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής δεν μνημονεύεται καμία σχετική απόφαση του Δικαστηρίου. Το αιτούν δικαστήριο απλώς κάνει λόγο για την ύπαρξη «πολλών αποφάσεων» του Δικαστηρίου με αντικείμενο την έννοια του «δικαστηρίου» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στις οποίες, κατά την άποψή του, λαμβάνεται υπόψη η ανεξαρτησία του υποβάλλοντος την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως οργάνου, χωρίς όμως να παραθέτει οποιαδήποτε από τις κρίσιμες, κατά το ίδιο, αποφάσεις. Ελλείπει επαρκών διευκρινίσεων, παρέλκει, κατά την άποψή μου, η εξέταση από το Δικαστήριο της συγκεκριμένης πτυχής του ερωτήματος που του έχει υποβληθεί.

24. Παρά τις ανωτέρω διαπιστωθείσες ελλείψεις της αποφάσεως περί παραπομπής, εκτιμώ ότι, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων που παρασχέθηκαν με την απόφαση αυτή και προσκομίσθηκαν κατά τη συζήτηση, το Δικαστήριο έχει διαφωτιστεί επαρκώς ώστε να είναι σε θέση να αποφανθεί επί της ενδεχόμενης ερμηνείας του άρθρου 19 ΣΕΕ και του άρθρου 47 του Χάρτη και να δώσει, επομένως, χρήσιμη απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα²⁰.

18 Το Δικαστήριο υπενθυμίζει συχνά τους εν λόγω κανόνες στη νομολογία του (βλ., ιδίως, τα αποσπάσματα των αποφάσεων που παρατίθενται στην υποσημείωση 16 των παρούσων προτάσεων, επιπλέον της παρατεθείσας σε αυτές νομολογίας), καθώς και στις συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων, οι οποίες επικαιροποιήθηκαν το 2016 (ΕΕ 2016, C 439, σ. 1 έως 8, ιδίως σημεία 14 έως 18 και παράρτημα στο οποίο παρατίθενται συνοπτικά «[τ]α ουσιώδη στοιχεία της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως»). Βλ., επίσης, Gaudissart, M.-A., «Les recommandations de la Cour de justice aux juridictions nationales, relatives à l'introduction de procédures préjudicielles», *Journal de droit européen*, 2017 αριθ. 2, σ. 42 επ.

19 Όσον αφορά το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, βλ. σημεία 11 επ. των παρούσων προτάσεων.

20 Βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 12ης Φεβρουαρίου 2015, Surgicare (C-662/13, EU:C:2015:89, σκέψεις 16 έως 23), καθώς και της 11ης Ιουνίου 2015, Lisboagás GDL (C-256/14, EU:C:2015:387, σκέψεις 24 έως 27).

2. Επί της καταργήσεως της επίμαχης νομοθεσίας πριν από την κατάθεση της αιτήσεως στο Δικαστήριο

25. Στις γραπτές παρατηρήσεις της, η Πορτογαλική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι απαράδεκτη, καθόσον, κατά την χρόνο υποβολής της στο Δικαστήριο, κατέστη άνευ αντικειμένου λόγω των νομοθετικών αλλαγών που έλαβαν χώρα στην πορτογαλική έννομη τάξη και οδήγησαν στη σταδιακή και πλήρη αποκατάσταση, κατά τη διάρκεια του 2016, των δικαιωμάτων επί των επίμαχων στην υπόθεση της κύριας δίκης αποδοχών. Εξ αυτού, η Πορτογαλική Κυβέρνηση συνήγαγε ότι παρέλκει η απάντηση του Δικαστηρίου στο υποβληθέν ερώτημα, διότι αυτό κατέστη υποθετικό²¹.

26. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Πορτογαλική Κυβέρνηση επιβεβαίωσε ότι, δυνάμει του νόμου 159-A/2015, η μείωση των αποδοχών στη δημόσια διοίκηση η οποία είχε επιβληθεί με τον νόμο 75/2014 καταργήθηκε πλήρως, σταδιακά από την 1η Ιανουαρίου έως την 1η Οκτωβρίου 2016²², αλλά χωρίς αναδρομική ισχύ. Ως εκ τούτου, η ζημία την οποία προβάλλουν οι εκπροσωπούμενοι από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης δικαστές και η οποία απορρέει από τη μείωση των αποδοχών τους από τον Οκτώβριο του 2014 ανατρέχει στο παρελθόν και διήρκησε έως την 1η Οκτωβρίου 2016, ημερομηνία κατά την οποία ολοκληρώθηκε η πλήρης επαναφορά στο κανονικό επίπεδο των αποδοχών για το σύνολο των ασκούντων καθήκοντα στον δημόσιο τομέα προσώπων τα οποία υπέστησαν την εν λόγω μείωση.

27. Εντούτοις, η Πορτογαλική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι το προδικαστικό ερώτημα αφορά την προσβολή της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών την οποία φέρεται να προκάλεσε ο νόμος 75/2014, ζήτημα το οποίο, αν υποτεθεί ότι όντως υφίσταται, είχε ήδη ρυθμιστεί κατά την ημέρα υποβολής της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο, ήτοι στις 5 Φεβρουαρίου 2016, λόγω της καταργήσεως των συνεπειών του ως άνω νόμου με τον νόμο 159-A/2015, ο οποίος εκδόθηκε στις 30 Δεκεμβρίου 2015 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2016. Η Πορτογαλική Κυβέρνηση προσέθεσε ότι οι προγενέστερες της καταργήσεως του συνέπειες του νόμου 75/2014, τις οποίες επικαλείται η ASJP, είναι μόνον περιουσιακής φύσεως, ζήτημα το οποίο δεν εμπίπτει, κατ' αυτήν, στο αντικείμενο της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

28. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι τα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ερωτήματα που υποβάλλει το εθνικό δικαστήριο, εντός του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου που καθορίζει με δική του ευθύνη και την ακρίβεια του οποίου δεν είναι αρμόδιο να ελέγξει το Δικαστήριο, λογίζονται κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο δύναται να αρνηθεί να αποφανθεί επί αιτήσεως που έχει υποβάλει εθνικό δικαστήριο μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το ζήτημα είναι υποθετικής φύσεως ή, επίσης, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί²³.

29. Κατά πάγια νομολογία, από το γράμμα και την όλη οικονομία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ προκύπτει ότι η διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως προϋποθέτει ότι ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων εκκρεμεί όντως ορισμένη ένδικη διαφορά στο πλαίσιο της οποίας αυτά καλούνται να εκδώσουν απόφαση που θα μπορεί να λάβει υπόψη την προδικαστική απόφαση²⁴. Συγκεκριμένα, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η υπόθεση της κύριας δίκης είχε ήδη καταστεί άνευ αντικειμένου κατά

21 Η Πορτογαλική Κυβέρνηση πρόβαλε τα συγκεκριμένα επιχειρήματα επικουρικά, για την περίπτωση που το Δικαστήριο ήθελε κηρύξει αυτό αρμόδιο να αποφανθεί επί της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

22 Βλ. σημεία 7 και 8 των παρούσων προτάσεων.

23 Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 8ης Δεκεμβρίου 2016, Eurosaneamientos κ.λπ. (C-532/15 και C-538/15, EU:C:2016:932, σκέψη 28), καθώς και της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Associazione Italia Nostra Onlus (C-444/15, EU:C:2016:978, σκέψη 36).

24 Βλ., ιδίως, απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 38), καθώς και διάταξη της 3ης Μαρτίου 2016, Euro Bank (C-537/15, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:143, σκέψη 32).

την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως του αιτούντος δικαστηρίου στο Δικαστήριο, το Δικαστήριο έκρινε απαράδεκτη την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως²⁵, λαμβανομένου υπόψη ότι, καταρχήν, η κατάργηση της δίκης αποφασίζεται μόνο όταν το κρίσιμο συμβάν ή γεγονός επέρχεται κατά τη διάρκεια της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας²⁶.

30. Ειδικότερα, το Δικαστήριο αρνείται να αποφανθεί επί αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως όταν οι εθνικές διατάξεις που ήταν αρχικώς εφαρμοστέες στη διαφορά της κύριας δίκης καταργήθηκαν ή δεν εφαρμόστηκαν λόγω αντισυνταγματικότητας²⁷. Εντούτοις, το γεγονός ότι επίκειται τροποποίηση της επίμαχης εθνικής νομοθεσίας κρίθηκε ότι δεν ασκεί καμία επιρροή στο παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, όταν από τα στοιχεία που περιλαμβάνονται σε αυτήν προκύπτει ότι η απάντηση του Δικαστηρίου στα υποβληθέντα ερωτήματα έχει καθοριστική σημασία για την έκβαση της διαφοράς της κύριας δίκης²⁸.

31. Εν προκειμένω, εκτιμώ ότι από τα στοιχεία που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο δεν προκύπτει προδήλως ότι η ζητηθείσα ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ή ότι το εγυρισμένο ζήτημα έχει υποθετικό χαρακτήρα.

32. Πράγματι, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει η Πορτογαλική Κυβέρνηση, η ένδικη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί το αιτούν δικαστήριο δεν αφορά την ανεξαρτησία των δικαστών αυτή καθεαυτήν, δεδομένου ότι η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών προβάλλεται απλώς ως νομικό επιχείρημα προκειμένου να επιτευχθεί, αφενός, η ακύρωση των φερόμενων ως παράνομων διοικητικών πράξεων δυνάμει των οποίων μειώθηκαν οι αποδοχές των εκπροσωπούμενων από την ASJP προσώπων και, αφετέρου, η επιστροφή των ποσών που, κατά την άποψή τους, παρακρατήθηκαν αδικαιολογητως από τις αποδοχές τους κατ' εφαρμογή του νόμου 75/2014.

33. Επιπλέον, εφόσον κατά την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως²⁹ ο νόμος 159-A/2015, ο οποίος τροποποίησε τον νόμο 75/2014, δεν είχε καταργήσει πλήρως τις επίμαχες μειώσεις αποδοχών, ούτε για το παρελθόν ούτε για το άμεσο μέλλον, προφανώς το αιτούν δικαστήριο, το οποίο εκτιμά ότι η επίμαχη εθνική νομοθεσία θα μπορούσε να κριθεί αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, εξακολουθούσε, κατά την εν λόγω ημερομηνία, να έχει υποχρέωση να αποφανθεί επί του αντικειμένου της εν λόγω προσφυγής, με συνέπεια το Δικαστήριο να οφείλει να απαντήσει στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα.

34. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, εκτιμώ ότι η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

25 Βλ., ιδίως, διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 10ης Φεβρουαρίου 2015, *Liivimaa Lihaveis* (C-175/13, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2015:80, σκέψεις 17 έως 21).

26 Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 24ης Οκτωβρίου 2013, *Stoilov i Ko* (C-180/12, EU:C:2013:693, σκέψεις 44 έως 48), καθώς και της 3ης Ιουλίου 2014, *Da Silva* (C-189/13, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2014:2043, σκέψεις 34 έως 37).

27 Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 9ης Δεκεμβρίου 2010, *Fluxys* (C-241/09, EU:C:2010:753, σκέψεις 32 έως 34), και της 27ης Ιουνίου 2013, *Di Donna* (C-492/11, EU:C:2013:428, σκέψεις 27 έως 32), καθώς και διάταξη της 3ης Μαρτίου 2016, *Euro Bank* (C-537/15, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:143, σκέψεις 34 έως 36).

28 Βλ. απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, *Petersen* (C-341/08, EU:C:2010:4, σκέψεις 28 και 29).

29 Υπενθυμίζεται ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στις 5 Φεβρουαρίου 2016 και ότι ο νόμος 159-A/2015 τέθηκε μεν σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2016, αλλά τα αποτελέσματά του δεν έχουν αναδρομική ισχύ και επήλθαν αρχικώς τμηματικά (το ποσοστό επαναφοράς στα προηγούμενα επίπεδα ήταν αντίστοιχα 40 % για τις καταβαλλόμενες από την 1η Ιανουαρίου 2016 αποδοχές, 60 % για τις καταβαλλόμενες από την 1η Απριλίου 2016 αποδοχές και 80 % για τις καταβαλλόμενες από την 1η Ιουλίου 2016 αποδοχές) και πλήρως μόνο από την 1η Οκτωβρίου 2016 (βλ. σημεία 7 και 8 καθώς και σημεία 26 και 27 των παρούσων προτάσεων). Επομένως, η απώλεια εισοδημάτων που προβάλλουν οι εκπροσωπούμενοι από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης δεν είχε αντισταθμιστεί πλήρως κατά την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως στο Δικαστήριο.

B. Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

35. Προς στήριξη της προσφυγής της, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης διατείνεται ότι οι προσβαλλόμενες διοικητικές πράξεις είναι παράνομες διότι η εθνική νομοθεσία την οποία θέτουν σε εφαρμογή, και συγκεκριμένα ο νόμος 75/2014, δεν συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης, κατά το μέρος που αντιβαίνει στην «αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών», όπως αυτή απορρέει, κατά την προσφεύγουσα της κύριας δίκης, τόσο από το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, όσο και από το άρθρο 47 του Χάρτη. Το αιτούν δικαστήριο επαναλαμβάνει τη συνδυασμένη επίκληση των εν λόγω διατάξεων τόσο στη διατύπωση του προδικαστικού ερωτήματος όσο και στο σκεπτικό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

36. Προκειμένου το Δικαστήριο να αποφανθεί επί των ενστάσεων αναρμοδιότητας που προέβησαν η Πορτογαλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, εκτιμώ ότι το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη πρέπει να εξεταστούν αυτοτελώς, διότι, κατά την άποψή μου, τα κριτήρια από τα οποία εξαρτάται η εφαρμογή των διατάξεων αυτών και, επομένως, η δυνατότητα του Δικαστηρίου να προβεί σε ερμηνεία τους είναι διαφορετικά.

1. Επί του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ

37. Στις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις τους, η Πορτογαλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή δεν εξέθεσαν ρητώς τους λόγους για τους οποίους φρονούν ότι το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί της ερμηνείας του άρθρου 19 ΣΕΕ, αυτοτελώς εξεταζόμενου. Συγκεκριμένα, προέβησαν μια εκτεταμένη επιχειρηματολογία για να υποστηρίξουν ότι η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης εθνική νομοθεσία δεν συνιστά μέτρο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτη, με αποτέλεσμα να παρέλκει, κατά τη γνώμη τους, η ερμηνεία του άρθρου 47 του Χάρτη, ενώ παρόμοια είναι προφανώς και η συλλογιστική που προτείνουν σε σχέση με το άρθρο 19 ΣΕΕ³⁰.

38. Εντούτοις, εκτιμώ ότι, στο πλαίσιο αυτό, τα κριτήρια που καθορίζει η ως άνω διάταξη του Χάρτη δεν μπορούν να εφαρμοστούν απευθείας ή κατ' αναλογία, δεδομένου ότι το άρθρο 19 ΣΕΕ έχει συγκεκριμένη διατύπωση που διαφέρει από εκείνη του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, το οποίο θα εξετάσω κατωτέρω³¹, υπενθυμίζοντας πάντως, εκ προοιμίου, ότι περιορίζει το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη στα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη μέλη για την εφαρμογή των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης.

39. Χωρίς ουδόλως να προδικάζεται η ουσιαστική εξέταση κατόπιν της οποίας θα προσδιοριστεί το νόημα και η έκταση εφαρμογής του άρθρου 19 ΣΕΕ³², πρέπει, στο παρόν στάδιο, να διαπιστωθεί αν το Δικαστήριο είναι εν προκειμένω αρμόδιο να ερμηνεύσει το εν λόγω άρθρο, λόγω ενδεχόμενης εφαρμογής, σε περίπτωση όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης, των διατάξεων του και, ειδικότερα, της παραγράφου 1, δεύτερο εδάφιο, που μνημονεύεται στο προδικαστικό ερώτημα.

30 Από τη σχετική με το άρθρο 51 του Χάρτη νομολογία, η Πορτογαλική Κυβέρνηση συνήγαγε το συμπέρασμα ότι το Δικαστήριο είναι προδήλως αναρμόδιο να αποφανθεί επί της ερμηνείας τόσο του άρθρου 19 ΣΕΕ όσο και του άρθρου 47 του Χάρτη. Από την πλευρά της, η Επιτροπή θεμελίωσε την αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα υπό το πρίσμα του άρθρου 19 ΣΕΕ κυρίως στο γεγονός ότι το αιτούν δικαστήριο δεν αιτιολόγησε επαρκώς στην απόφαση περί παραπομπής τη σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ του δικαίου της Ένωσης και της εφαρμοστέας στη διαφορά της κύριας δίκης εθνική νομοθεσία (αιτίαση η οποία, κατά την άποψή μου, αφορά μάλλον το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, το οποίο εξετάζεται στα σημεία 18 επ. των παρουσών προτάσεων).

31 Βλ. σημεία 43 επ. των παρουσών προτάσεων.

32 Εντούτοις, διευκρινίζεται εξαρχής ότι θα προτείνω στο Δικαστήριο να ερμηνεύσει το άρθρο 19 ΣΕΕ κατά τρόπο αντίθετο προς τη θέση που προβάλλει η ASJP (βλ. σημεία 57 επ. των παρουσών προτάσεων).

40. Κατά το δεύτερο εδάφιο αυτό, «[τ]α κράτη μέλη προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης»³³. Φρονώ ότι το τελευταίο αυτό στοιχείο, χαρακτηριστικό της εν λόγω διατάξεως, είναι καθοριστικό για να εκτιμηθεί αν το Δικαστήριο μπορεί να αποφανθεί επί της ερμηνείας αυτής στην υπό κρίση υπόθεση.

41. Η πραγματική δικαστική προστασία, η οποία προϋποθέτει τη δυνατότητα των πολιτών να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλα ένδικα βοηθήματα και μέσα, όπως επιτάσσει το ως άνω εδάφιο, πρέπει, κατά την άποψή μου, οπωσδήποτε να διασφαλίζεται από τα κράτη μέλη όταν τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να ασκήσουν το δικαιοδοτικό τους έργο σε τομείς που καλύπτονται από το δίκαιο της Ένωσης, δηλαδή όταν ενεργούν ως δικαστήρια του δικαίου της Ένωσης. Στην περίπτωση αυτή εκτιμώ ότι μπορούν να εμπίπτουν οι δικαστές τους οποίους αφορά η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης νομοθεσία, στο μέτρο που αυτοί είναι δυνατόν να κληθούν να αποφανθούν επί ενδίκων διαφορών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και για τις οποίες πρέπει να διασφαλίζεται η δυνατότητα χρήσεως τέτοιων ένδικων βοηθημάτων ή μέσων.

42. Κατά την άποψή μου, η διαπίστωση αυτή αρκεί προκειμένου να γίνει δεκτό ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο, εν προκειμένω, να ερμηνεύσει το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ. Περαιτέρω, η αρμοδιότητα αυτή πρέπει να διαπιστωθεί και σε σχέση με τη ζητηθείσα ερμηνεία του άρθρου 47 του Χάρτη, δεδομένου ότι τα κριτήρια εφαρμογής του Χάρτη δεν είναι διατυπωμένα με τον ίδιο τρόπο με εκείνα που ισχύουν για το άρθρο 19 ΣΕΕ, έστω και αν το συγκεκριμένο αποτέλεσμα στο οποίο μπορούν αμφότερα να καταλήξουν ενδέχεται να είναι το ίδιο.

2. Επί του άρθρου 47 του Χάρτη

43. Κατά πάγια νομολογία, τα θεμελιώδη δικαιώματα που διασφαλίζονται στην έννομη τάξη της Ένωσης, περιλαμβανομένου του «δικαιώματος πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου» που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, μπορούν να εφαρμόζονται σε όλες τις περιπτώσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, όχι όμως πέραν των περιπτώσεων αυτών³⁴. Συγκεκριμένα, το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη προβλέπει ότι οι διατάξεις του απευθύνονται στα κράτη μέλη, μόνον «όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης», όπως η φράση αυτή έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου³⁵. Στο άρθρο 6, παράγραφος 1, ΣΕΕ, το οποίο αναγνωρίζει τη δεσμευτική ισχύ του Χάρτη, καθώς και στο άρθρο 51, παράγραφος 2, αυτού, διευκρινίζεται ότι οι διατάξεις του Χάρτη δεν συνεπάγονται καμία επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως αυτές ορίζονται στις Συνθήκες. Ως εκ τούτου, όταν έννομη κατάσταση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να αποφανθεί επί αυτής και οι διατάξεις του Χάρτη των οποίων ενδεχομένως γίνεται επίκληση δεν μπορούν, να θεμελιώσουν, αφ' εαυτών, την αρμοδιότητα αυτή³⁶.

³³ Η υπογράμμιση δική μου.

³⁴ Στην απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψεις 17 έως 23), το Δικαστήριο έκρινε, ειδικότερα, ότι δεδομένου ότι «[τ]α θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη πρέπει να γίνονται σεβαστά όταν εθνική κανονιστική ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, δεν μπορούν να υφίστανται περιπτώσεις που να εμπίπτουν στο δίκαιο της Ένωσης, αλλά στις οποίες να μην μπορούν να εφαρμοστούν τα εν λόγω θεμελιώδη δικαιώματα. Η δυνατότητα εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης συνεπάγεται τη δυνατότητα εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη» (σκέψη 21). Βλ. επίσης απόφαση της 16ης Μαΐου 2017, Berlioz Investment Fund (C-682/15, EU:C:2017:373, σκέψη 49).

³⁵ Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η φράση «όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης», κατά την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτη, επιβάλλει την ύπαρξη συνδέσμου ορισμένου βαθμού μεταξύ της πράξεως του δικαίου της Ένωσης και της επίμαχης διατάξεως της εθνικής νομοθεσίας που να υπερβαίνει την εγγύτητα των σχετικών τομέων ή τις έμμεσες επιπτώσεις του ενός τομέα στον άλλο. Συναφώς, πρέπει να εξετασθεί αν, μεταξύ άλλων στοιχείων, η επίμαχη εθνική ρύθμιση αποσκοπεί στην εφαρμογή διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, ο χαρακτήρας της ρυθμίσεως αυτής και το αν με αυτήν επιδιώκεται η επίτευξη σκοπών διαφορετικών από εκείνους του δικαίου της Ένωσης, ακόμη κι αν η ρύθμιση ενδέχεται να επηρεάζει έμμεσα το δίκαιο αυτό, καθώς και αν υφίσταται σχετικώς ειδική ρύθμιση του δικαίου της Ένωσης ή δυνάμενη να το επηρεάσει (βλ., ιδίως, αποφάσεις της 10ης Ιουλίου 2014, Julián Hernández κ.λπ., C-198/13, EU:C:2014:2055, σκέψεις 34 επ., καθώς και της 6ης Οκτωβρίου 2016, Paoletti κ.λπ., C-218/15, EU:C:2016:748, σκέψεις 14 επ.).

³⁶ Βλ., ιδίως, απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2016, Lesoochránárske zoskupenie VLK (C-243/15, EU:C:2016:838, σκέψεις 51 επ.), καθώς και διατάξεις της 14ης Απριλίου 2016, Tárşia (C-328/15, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:273, σκέψεις 23 έως 24), και της 13ης Δεκεμβρίου 2016, Semeraro (C-484/16, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:952, σκέψη 43).

44. Εν προκειμένω, τόσο η Πορτογαλική Κυβέρνηση όσο και η Επιτροπή διατείνονται ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις βάσει των οποίων θα μπορούσε να γίνει δεκτό ότι η θέσπιση και η εφαρμογή από την Πορτογαλική Δημοκρατία των προβλεπόμενων στο άρθρο 2 του νόμου 75/2014 μέτρων συνιστούν περίπτωση εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, κατά το άρθρο 51 του Χάρτη, με συνέπεια το Δικαστήριο να είναι προδήλως αναρμόδιο να ερμηνεύσει το άρθρο 47 του Χάρτη.

45. Υπενθυμίζεται ότι το Δικαστήριο έκρινε εαυτό προδήλως αναρμόδιο να αποφανθεί επί προγενέστερων αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως που είχαν επίσης υποβληθεί από πορτογαλικά δικαστήρια, με την αιτιολογία ότι η απόφαση περί παραπομπής δεν περιείχε κανένα συγκεκριμένο στοιχείο από το οποίο να προκύπτει ότι τα επίμαχα στις εν λόγω υποθέσεις εθνικά μέτρα, που ήταν ανάλογα με εκείνα που εφαρμόστηκαν στην υπόθεση της κύριας δίκης³⁷, αποσκοπούσαν στην εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης κατά την έννοια του ως άνω άρθρου 51³⁸. Εντούτοις, σε αντίθεση με τις άλλες υποθέσεις αυτές, η προβαλλόμενη αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου δεν είναι, εν προκειμένω, πρόδηλη, διότι το αιτούν δικαστήριο παρέσχε πιο συγκεκριμένες, καίτοι σχετικά συνοπτικές, πληροφορίες όσον αφορά την ύπαρξη μιας τέτοιας εφαρμογής στη συγκεκριμένη υπόθεση.

46. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι τα μέτρα μείωσης των αποδοχών, όπως τα προβλεπόμενα με το άρθρο 2 του νόμου 75/2014, δικαιολογούνταν από επιταγές δημοσιονομικής εξυγιάνσεως και, στη συνέχεια, απαριθμεί τις νομικές πράξεις της Ένωσης που αφορούν την κατάσταση υπερβολικού ελλείμματος της Πορτογαλίας και τη χρηματοδοτική ενίσχυση που χορηγήθηκε σε αυτήν³⁹. Εντούτοις, δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν οι λόγοι για τους οποίους το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι υφίσταται άμεση σχέση μεταξύ των επίμαχων στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρων και ορισμένης διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο παρέχει ελάχιστα στοιχεία επί του ζητήματος αυτού⁴⁰.

47. Συγκεκριμένα, στην απόφαση περί παραπομπής δεν διευκρινίζεται ποιο ήταν το νομικό πλαίσιο, βάσει των τότε εφαρμοστέων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, στο οποίο εντάσσονταν τα επίμαχα εθνικά μέτρα. Ειδικότερα, από την απόφαση αυτή δεν προκύπτει με σαφήνεια η διάκριση, την οποία υπογράμμισε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση η Πορτογαλική Κυβέρνηση, μεταξύ, αφενός, του σταδίου κατά το οποίο η Πορτογαλία υπαγόταν στους κανόνες του δικαίου της Ένωσης σχετικά με τη διόρθωση υπερβολικού ελλείμματος και, αφετέρου, του σταδίου κατά το οποίο το εφαρμοστέο καθεστώς ήταν εκείνο των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη χορήγηση χρηματοδοτικής ενισχύσεως από την Ένωση.

48. Εντούτοις, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας Υ. Βοτ σε υπόθεση η οποία αφορούσε επίσης μέτρα δημοσιονομικής λιτότητας που είχαν θεσπιστεί από κράτος μέλος στο πλαίσιο δεσμεύσεων που ανέλαβε έναντι της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, προκειμένου να διαπιστωθεί, με βάση το άρθρο 51 του Χάρτη, αν οι διατάξεις του πρέπει να εφαρμοστούν⁴¹, είναι αναγκαίο να ληφθεί υπόψη όχι μόνο το γράμμα των επίμαχων εθνικών διατάξεων, αλλά και το περιεχόμενο των πράξεων του δικαίου της Ένωσης στις οποίες περιέχονται οι εν λόγω δεσμεύσεις. Συναφώς, ο γενικός εισαγγελέας προσέθεσε, ορθώς κατά τη γνώμη μου, ότι άνευ σημασίας είναι το κατά πόσον οι εν λόγω πράξεις καταλείπουν περιθώριο διακριτικής ευχέρειας στο ενδιαφερόμενο κράτος για να επιλέξει τα καταλληλότερα για την

37 Επρόκειτο για διατάξεις νόμων που προέβλεπαν μείωση των μισθών στον δημόσιο τομέα με σκοπό την περιστολή των πορτογαλικών δημόσιων δαπανών.

38 Βλ. διατάξεις της 7ης Μαρτίου 2013, Sindicato dos Bancários do Norte κ.λπ. (C-128/12, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2013:149, σκέψη 12)· της 26ης Ιουνίου 2014, Sindicato Nacional dos Profissionais de Seguros e Afins (C-264/12, EU:C:2014:2036, σκέψεις 19 επ.), καθώς και της 21ης Οκτωβρίου 2014, Sindicato Nacional dos Profissionais de Seguros e Afins (C-665/13, EU:C:2014:2327, σκέψη 14).

39 Απαριθμούνται οι περισσότερες από τις πράξεις που μνημονεύονται στο σημείο 4 των παρούσων προτάσεων.

40 Το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει «εισηγητική έκθεση του γενικού κρατικού προϋπολογισμού του 2011», εκπονηθείσα από το υπουργείο Οικονομικών και Δημόσιας Διοικήσεως, η οποία παραπέμπει στην απόφαση 2010/288 του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς να διευκρινίζει αν το στοιχείο αυτό λήφθηκε υπόψη στις προπαρασκευαστικές εργασίες του επίμαχου στη διαφορά της κύριας δίκης νόμου 75/2014.

41 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Υ. Βοτ στην υπόθεση Florescu κ.λπ. (C-258/14, EU:C:2016:995, σημεία 61 επ.).

εκπλήρωση των ανωτέρω δεσμεύσεων μέτρα, αφ' ης στιγμής οι οικείες διατάξεις καθορίζουν σκοπούς αρκούντως λεπτομερείς και σαφείς ώστε να συνιστούν ειδική ρύθμιση του δικαίου της Ένωσης στον συγκεκριμένο τομέα⁴², σε αντίθεση με τις απλές συστάσεις που απευθύνει το Συμβούλιο, βάσει του άρθρου 126 ΣΛΕΕ, προς τα κράτη μέλη των οποίων το δημόσιο έλλειμμα κρίνεται υπερβολικό.

49. Στην εξεταζόμενη υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο δεν αντλεί στοιχεία από το κείμενο του νόμου 75/2014, προκειμένου να αποδείξει την υφιστάμενη, κατ' αυτό, σχέση μεταξύ του εν λόγω νόμου και του δικαίου της Ένωσης. Ο νόμος αυτός όντως δεν περιέχει καμία αναφορά σε πράξη του δικαίου της Ένωσης, σε αντίθεση με την αιτιολογική έκθεση του σχεδίου του εν λόγω νόμου, στην οποία γίνεται συσχετισμός με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης σε δημοσιονομικά ζητήματα⁴³.

50. Αντιθέτως, το αιτούν δικαστήριο, όπως και η ASJP, στηρίζεται ιδίως στη συμφωνία οικονομικής και χρηματοπιστωτικής προσαρμογής που συνήψε η Πορτογαλία τον Μάιο του 2011⁴⁴ και, εν τέλει, στην εκτελεστική απόφαση 2012/409 του Συμβουλίου, της 10ης Ιουλίου 2012, για τη χορήγηση ενωσιακής χρηματοδοτικής ενίσχυσης στην Πορτογαλία, καθώς και στη σύσταση του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 2013, προκειμένου να τερματιστεί η κατάσταση υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος στην Πορτογαλία.

51. Υπενθυμίζεται συναφώς ότι η σύσταση που εκδίδουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης είναι πράξη η οποία στερείται, εκ φύσεως, δεσμευτικής ισχύος, σε αντίθεση με τις αποφάσεις⁴⁵. Επιπλέον, εκτιμώ, όπως και η Πορτογαλική Κυβέρνηση⁴⁶ και η Επιτροπή, ότι η προμνησθείσα σύσταση, η οποία έχει ειδικότερα ως βάση της το άρθρο 126, παράγραφος 7, ΣΛΕΕ, δεν καθόρισε σκοπούς αρκούντως συγκεκριμένους και σαφείς ώστε να μπορεί να γίνει δεκτό ότι η Πορτογαλία έθεσε σε εφαρμογή, δυνάμει της συστάσεως αυτής, απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτη.

52. Επισημαίνεται ότι η εκτελεστική απόφαση 2012/409, την οποία μνημονεύει το αιτούν δικαστήριο, αντικαταστάθηκε με την εκτελεστική απόφαση 2014/234 του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2014, η οποία, κατά συνέπεια, ίσχυε *ratione temporis* όταν εκδόθηκαν τα επίμαχα μέτρα, βάσει του νόμου 75/2014, ο οποίος ψηφίστηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 2014. Το άρθρο 1 της εκτελεστικής αποφάσεως 2014/234 τροποποίησε την εκτελεστική απόφαση 2011/344, με την οποία είχαν αρχικώς προβλεφθεί οι προϋποθέσεις χορηγήσεως ενωσιακής χρηματοδοτικής ενισχύσεως στην Πορτογαλική

42 Στην εν λόγω υπόθεση, επρόκειτο, ειδικότερα, για το μνημόνιο συμφωνίας που συνήφθη στις 23 Ιουνίου 2009 μεταξύ της Ρουμανίας και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας καθώς και για την απόφαση 2009/459/ΕΚ του Συμβουλίου, της 6ης Μαΐου 2009, για τη χορήγηση κοινοτικής μεσοπρόθεσμης χρηματοδοτικής συνδρομής στη Ρουμανία (ΕΕ 2009, L 150, σ. 8).

43 Στην αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου 239/ΧΙΙ τονίζεται ότι η παρουσία της Πορτογαλικής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη ζώνη του ευρώ επιβάλλει σε αυτήν την τήρηση απαιτητικών προϋποθέσεων στον δημοσιονομικό τομέα, οι οποίες προβλέπονται στη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο πρωτόκολλο και στους κανονισμούς που εφαρμόζουν το σύμφωνο σταθερότητας και ανάπτυξης, καθώς και στη συνθήκη για τη σταθερότητα, τον συντονισμό και τη διακυβέρνηση στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Γίνεται επίσης μνεία στο ενδεχόμενο επιβολής οικονομικών κυρώσεων στα κράτη μέλη που υπερβαίνουν τα όρια του δημοσιονομικού ελλείμματος αναφοράς. Επιπλέον, γίνεται μνεία στο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής που συνήφθη με την Επιτροπή, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ. Προστίθεται ότι, εφόσον η δημοσιονομική πειθαρχία, την οποία επιβάλλουν οι μόνιμες και διαρκείς υποχρεώσεις από τις οποίες δεσμεύεται η Πορτογαλική Δημοκρατία στο πλαίσιο της συμμετοχής της στην Ένωση και στο ενιαίο νόμισμα, απαιτεί τη συγκράτηση του μισθολογικού κόστους των δημόσιων διοικήσεων, ως κεντρικού στοιχείου των κρατικών δαπανών, σκοπός του εν λόγω σχεδίου νόμου είναι η αποκατάσταση των ποσοστών και των ορίων της μειώσεως των αποδοχών που ισχύει από το 2011, καθορίζοντας παράλληλα τη σταδιακή πλήρη επαναφορά των αποδοχών στα προηγούμενα επίπεδα, βάσει των διαθέσιμων πιστώσεων του προϋπολογισμού (βλ. σ. 1 έως 4).

44 Διευκρινίζεται ότι η πρώτη αυτή συμφωνία, η οποία τροποποιήθηκε επανειλημμένως στη συνέχεια –όπως προκύπτει από τις παρατηρήσεις της Επιτροπής–, πρόβλεπε τριετές πρόγραμμα για την περίοδο «έως τα μέσα του 2014» (βλ. αιτιολογική σκέψη 2 της εκτελεστικής αποφάσεως 2011/344 του Συμβουλίου).

45 Βάσει του άρθρου 288, τέταρτο και πέμπτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

46 Η Πορτογαλική Κυβέρνηση μνημονεύει ειδικότερα την απόφαση υπ' αριθ. 574 που εξέδωσε, προς αυτή την κατεύθυνση, στις 14 Αυγούστου 2014, το Tribunal Constitucional (Συνταγματικό Δικαστήριο, Πορτογαλία). Εντούτοις, το δικαστήριο αυτό επισημαίνει ότι ορισμένα συγκεκριμένα μέτρα μπορεί να προκύπτουν από τις εκτελεστικές αποφάσεις του Συμβουλίου στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής και χρηματοπιστωτικής συνδρομής της Ένωσης προς την Πορτογαλία.

Δημοκρατία⁴⁷, σε συνέχεια του κανονισμού 407/2010. Από την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού προκύπτει ότι η Πορτογαλία έπρεπε να θεσπίσει το 2014, «σύμφωνα με τους όρους του μνημονίου συνεννόησης», μέτρα ειδικού χαρακτήρα και όχι μόνο γενικής φύσεως⁴⁸, ώστε, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο της «στρατηγικής εξυγίανσης όσον αφορά το 2015», «η κυβέρνηση [να καταρτίσει] κοινό μισθολόγιο κατά τη διάρκεια του 2014 προκειμένου να εφαρμοστεί το 2015, με στόχο τον εξορθολογισμό και τη συνέπεια της πολιτικής αποδοχών σε όλες τις σταδιοδρομίες στον δημόσιο τομέα»⁴⁹. Το περιθώριο εκτιμήσεως που αναμφίβολα δίδετο το κράτος μέλος αυτό, κατά την άσκηση των δημοσιονομικών αρμοδιοτήτων του, προκειμένου να καθορίσει τα συγκεκριμένα μέτρα οικονομικής διορθώσεως τα οποία έκρινε ως πλέον κατάλληλα για την επίτευξη των σαφών σκοπών που του είχαν οριστεί, δεν μπορεί να ανατρέψει τη συγκεκριμένη διαπίστωση⁵⁰.

53. Μολονότι είναι δυνατόν να υφίστανται σοβαρές αμφιβολίες λόγω των περιορισμένων στοιχείων που παρέχει συναφώς η απόφαση περί παραπομπής, κλίνω προς την άποψη ότι η θέσπιση των επίμαχων στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρων μείωσης των αποδοχών στον δημόσιο τομέα που προβλέφθηκαν με το άρθρο 2 του νόμου 75/2014 συνιστά εφαρμογή διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτη, και ότι, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παράσχει απάντηση στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως επίσης όσον αφορά το άρθρο 47 του Χάρτη.

Γ. Επί της ουσίας

1. Επί του αντικειμένου του προδικαστικού ερωτήματος

54. Στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας της, η ASJP υποστηρίζει ότι το νομικό καθεστώς των δικαστικών λειτουργών δεν πρέπει να συγχέεται με τη γενική νομοθεσία περί δημοσίων υπαλλήλων, των οποίων η κατάσταση μπορεί να είναι προσωρινή. Αναφερόμενη, μεταξύ άλλων⁵¹, στον Ευρωπαϊκό Χάρτη για το καθεστώς των δικαστών⁵² που εγκρίθηκε υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης, η ASJP διατείνεται ότι η σταθερότητα των αποδοχών των δικαστών, καθώς και ο καθορισμός των

47 Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, η χρηματοδοτική ενίσχυση διατέθηκε για τρία έτη και έξι εβδομάδες, αρχής γενομένης από την πρώτη ημέρα μετά την έναρξη ισχύος της εκτελεστικής αποφάσεως 2011/344. Από τη λήξη του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής, η Πορτογαλία τελεί υπό μεταπρογραμματική εποπτεία, όπως επισήμανε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση (συναφώς, βλ. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-financial-assistance/which-eu-countries-have-received-assistance/financial-assistance-portugal_en).

48 Πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ, αφενός, των εν λόγω μέτρων που επιβάλλονται σε κράτος μέλος με ειδικό τρόπο και, αφετέρου, των δημοσιονομικών περιορισμών που βαρύνουν γενικά τα κράτη μέλη, και ιδίως εκείνα που είναι μέλη της ζώνης του ευρώ, ιδίως δυνάμει των σχετικών με το σύμφωνο σταθερότητας και ανάπτυξης κανονισμών [βλ., μεταξύ άλλων, αιτιολογικές σκέψεις 1 έως 5 και άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΕ) 1177/2011 του Συμβουλίου, της 8ης Νοεμβρίου 2011, που τροποποιεί τον κανονισμό (ΕΚ) 1467/97 για την επιτάχυνση και τη διασαφήνιση της εφαρμογής της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος (ΕΕ 2011, L 306, σ. 33)].

49 Βλ. άρθρο 3, παράγραφος 8, στοιχείο η', σημεία i και ii, της εκτελεστικής αποφάσεως 2011/344, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 της εκτελεστικής αποφάσεως 2014/234, καθώς και αιτιολογική σκέψη 11, τέταρτη περίπτωση, αυτής, στην οποία επισημαίνεται ότι «[έ]νας αριθμός από καίριες μεταρρυθμίσεις στη δημόσια διοίκηση υποβοηθούν τον έλεγχο των δημόσιων δαπανών και τη στρατηγική εξυγίανσης του 2014», και σε αυτές περιλαμβάνονται «αναθεώρηση της μισθολογικής κλίμακας και δημιουργία ενιαίας κλίμακας μισθολογικών επιδομάτων».

50 Εκτιμώ ότι, εκδίδοντας τον νόμο 75/2014, η Πορτογαλία δεν «ανέλαβε αυτόνομη πρωτοβουλία η οποία δεν περιορίζεται στην άσκηση της διακριτικής ευχέρειας που επιτρέπεται και ρυθμίζεται από το δίκαιο της Ένωσης», όπως υποστηρίζει η Επιτροπή, αλλά ενήργησε κατά τρόπο ώστε να τηρήσει τις ιδιαίτερες οικονομικές δεσμεύσεις τις οποίες ανέλαβε για να μπορέσει να επωφεληθεί της χρηρηγηθείσας σε αυτήν χρηματοδοτικής ενισχύσεως.

51 Η ASJP κάνει επίσης μνεία σε δύο εκθέσεις αξιολογήσεως των ευρωπαϊκών δικαστικών συστημάτων, τις οποίες εκπόνησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης (CEPEJ) του Συμβουλίου της Ευρώπης, διαθέσιμες στην ακόλουθη διεύθυνση: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/series/default_fr.asp.

52 Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για το καθεστώς των δικαστών, ο οποίος εγκρίθηκε στις 8-10 Ιουλίου 1998, προβλέπει τα εξής στο άρθρο 6 αυτού, το οποίο επιγράφεται «Αποδοχές, κοινωνική προστασία»:

«6.1. Η επαγγελματική άσκηση των δικαστικών καθηκόντων συνεπάγεται αμοιβή των δικαστών, της οποίας το ύψος καθορίζεται κατά τρόπο ώστε αυτοί να προστατεύονται από πιέσεις που σκοπούν στον επηρεασμό των αποφάσεών τους και γενικότερα της δικαιοδοτικής συμπεριφοράς τους και θίγουν, επομένως, την ανεξαρτησία και την αμεροληψία αυτών.

6.2. Η αμοιβή μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τα έτη προϋπηρεσίας, τη φύση των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στον επαγγελματία δικαστή ή ακόμη τη σημασία των καθηκόντων που επιβάλλονται σε αυτόν, τα οποία εκτιμώνται υπό διάφανες συνθήκες.[...]

Η αιτιολογική έκθεση που έπεται των διατάξεων του εν λόγω χάρτη παρέχει χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την έννοια αυτών (έγγραφο διαθέσιμο στην ακόλουθη διεύθυνση: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1766477&Site=COE&direct=true#>).

αποδοχών αυτών στο προσήκον επίπεδο ώστε να διασφαλίζεται η προστασία από παρεμβάσεις με σκοπό τον επηρεασμό των δικαστικών αποφάσεων, καθιστά δυνατό τον σεβασμό των αρχών της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας, οι οποίες συνιστούν εγγυήσεις της δικαιοδοτικής λειτουργίας. Η ASJP υποστηρίζει ότι πράξεις μείωσης των αποδοχών που εκδίδονται μονομερώς από την εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία κράτους μέλους, όπως οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης πράξεις, αντιβαίνουν στην αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών, ιδίως σε οικονομικό επίπεδο, η οποία απορρέει, κατ' αυτήν, από το άρθρο 19 ΣΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη.

55. Στο ίδιο πνεύμα, το αιτούν δικαστήριο, με την απόφαση περί παραπομπής, καλεί κατ' ουσίαν το Δικαστήριο να κρίνει αν υφίσταται γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης βάσει της οποίας οι αρχές των κρατών μελών οφείλουν να σέβονται την ανεξαρτησία των εθνικών δικαστών και, ειδικότερα –λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της διαφοράς της κύριας δίκης–, να διατηρούν τις αποδοχές αυτών σε σταθερό και επαρκές επίπεδο ώστε να μπορούν να ασκούν ελεύθερα τα καθήκοντά τους.

56. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι τέτοια αρχή και τέτοιες συνέπειες απορρέουν τόσο από το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ όσο και από το άρθρο 47 του Χάρτη⁵³, διατάξεις τις οποίες το Δικαστήριο θα πρέπει να ερμηνεύσει, κατά την άποψή μου⁵⁴ χωριστά, εφόσον κρίνει εαυτό αρμόδιο να αποφανθεί στις δύο αυτές περιπτώσεις⁵⁵. Από την πλευρά μου, όπως και η Πορτογαλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, δεν συντάσσομαι, για τους λόγους που θα εκθέσω κατωτέρω, με την άποψη που διατυπώνει επί της ουσίας το αιτούν δικαστήριο.

2. Επί της ερμηνείας του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ

57. Προς στήριξη της απόψεως ότι στο άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ διατυπώνεται γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης με την οποία κατοχυρώνεται η ανεξαρτησία των δικαστών και στην οποία αντιβαίνουν τα επίμαχα στη διαφορά της κύριας δίκης εθνικά μέτρα, το αιτούν δικαστήριο και η ASJP υποστηρίζουν ότι οι δικαστές των κρατών μελών είναι επίσης δικαστές του δικαίου της Ένωσης από λειτουργικής απόψεως, δεδομένου ότι διασφαλίζουν, σε πρώτο επίπεδο, την πραγματική δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που απορρέουν από την έννομη τάξη της Ένωσης, ιδίως δυνάμει της εν λόγω διατάξεως.

58. Αναμφίβολα το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ προβλέπει ότι «[τ]α κράτη μέλη προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η *πραγματική δικαστική προστασία* στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης»⁵⁶ και ότι οι δικαστές των εθνικών δικαστηρίων που εξετάζουν τα εν λόγω ένδικα βοηθήματα και μέσα συμβάλλουν στην εν λόγω προστασία. Εντούτοις, για την ερμηνεία της διατάξεως αυτής επιβάλλεται να εξεταστεί το πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται.

59. Επισημαίνεται συναφώς ότι το άρθρο 19 ΣΕΕ περιλαμβάνεται στον τίτλο III της ΣΕΕ, ο οποίος επιγράφεται «Διατάξεις περί των θεσμικών οργάνων» και περιέχει σειρά γενικών κανόνων που καθορίζουν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες καθένα από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης –και ειδικότερα το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο μνημονεύεται στο άρθρο 19– πρέπει να ενεργεί στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που του ανατίθενται.

53 Υπενθυμίζεται ότι, εκτός από τα εν λόγω άρθρα, στο προδικαστικό ερώτημα γίνεται μνεία στη «νομολογία του Δικαστηρίου» από την οποία εικάζεται ότι προκύπτει επίσης η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών, αλλά στην απόφαση περί παραπομπής δεν παρατίθεται καμία σχετική απόφαση του Δικαστηρίου.

54 Χωρίς να αποκλείεται ορισμένες σκέψεις σχετικές με το άρθρο 47 του Χάρτη να μπορούν να παράσχουν χρήσιμες πληροφορίες για την ερμηνεία του άρθρου 19 ΣΕΕ και το αντίστροφο (βλ., ιδίως, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Wathelet στην υπόθεση Berlioz Investment Fund, C-682/15, EU:C:2017:2, σημεία 38 και 67).

55 Υπό την επιφύλαξη, βεβαίως, να κριθεί παραδεκτή η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

56 Η υπογράμμιση δική μου.

60. Επιπλέον, υπό το πρίσμα των διατάξεων του άρθρου 19, παράγραφοι 1 έως 3, ΣΕΕ, εξεταζομένων συνολικώς, φρονώ ότι η προμνησθείσα έννοια της «πραγματικής δικαστικής προστασίας» τελεί σε στενή συνάφεια με την άσκηση των καθηκόντων του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του οποίου η σύνθεση και τα καθήκοντα ορίζονται στις τρεις παραγράφους αυτές. Ειδικότερα, το άρθρο 19, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, ΣΕΕ αναθέτει στο εν λόγω θεσμικό όργανο, το οποίο περιλαμβάνει τόσο το Δικαστήριο όσο και το Γενικό Δικαστήριο, την αποστολή να εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών⁵⁷, με τη διευκρίνιση από τον «κανόνα της γενικής αρμοδιότητας» που προβλέπεται στο συγκεκριμένο εδάφιο χωρούν παρεκκλίσεις⁵⁸.

61. Από τη νομολογία προκύπτει ότι το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ έχει ως σκοπό να επιβεβαιώσει εκ νέου την υποχρέωση των κρατών μελών να «προβλέψουν ένα σύστημα ένδικων βοηθημάτων και διαδικασιών προκειμένου να εξασφαλίσουν τον σεβασμό του θεμελιώδους δικαιώματος στην παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας»⁵⁹. Επομένως, το εν λόγω δεύτερο εδάφιο δεν αφορά άμεσα τα εθνικά δικαστήρια, αλλά αποσκοπεί να διασφαλίσει την ύπαρξη μέσω έννομης προστασίας στα κράτη μέλη, προκειμένου κάθε ενδιαφερόμενος πολίτης να έχει τη δυνατότητα να τύχει τέτοιας προστασίας σε όλους τους τομείς στους οποίους εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης. Η απαίτηση αυτή συνδέεται με το γεγονός ότι ο δικαστικός έλεγχος της τηρήσεως του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφαλίζεται όχι μόνο από τα δικαιοδοτικά όργανά της, αλλά και μέσω της συνεργασίας με τα εθνικά δικαστήρια, σύμφωνα με τα δύο εδάφια της πρώτης παραγράφου⁶⁰.

62. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η ίδια υποχρέωση απορρέει και από το άρθρο 47 του Χάρτη όσον αφορά τα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη για να θέσουν σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη⁶¹. Συγκεκριμένα, το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, προβλέπει ρητώς δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, υπό τις προϋποθέσεις που αυτό ορίζει, για κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης. Χωρίς να εκφέρω ήδη άποψη επί της ερμηνείας του συγκεκριμένου άρθρου και επί των ενδεχόμενων συνεπειών της, λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης⁶², υπογραμμίζω ότι ο σκοπός και το νόημα του άρθρου 47 διαφέρουν από τον σκοπό και το νόημα του άρθρου 19 ΣΕΕ.

63. Όσον αφορά το άρθρο 19 ΣΕΕ, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους εναπόκειται ο καθορισμός –τηρουμένων των απαιτήσεων που απορρέουν ιδίως από το άρθρο 19, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ– των αρμόδιων δικαστηρίων και η ρύθμιση του δικονομικού καθεστώτος των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων που αποσκοπούν στην προάσπιση των δικαιωμάτων που αντλούν οι πολίτες από το δίκαιο της Ένωσης⁶³. Εκτιμώ ότι το εν λόγω εδάφιο, το οποίο προβλέπει την υποχρέωση των κρατών μελών να θεσπίσουν ένδικα βοηθήματα και μέσα για την πραγματική προστασία των εν λόγω δικαιωμάτων, έχει πρωτίστως δικονομικό χαρακτήρα.

57 Στο άρθρο 19, παράγραφος 2, ΣΕΕ περιγράφεται η σύνθεση του Δικαστηρίου και το καθεστώς των μελών της, ενώ στην παράγραφο 3 ορίζονται οι τομείς αρμοδιότητάς του, λαμβανομένων υπόψη των διάφορων ειδών προσφυγής που μπορούν να υποβληθούν σε αυτό.

58 Βλ., ιδίως, απόφαση της 19ης Ιουλίου 2016, Η κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-455/14 P, EU:C:2016:569, σκέψεις 39 και 40), σχετικά με τις παρεκκλίσεις στον τομέα της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας.

59 Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 2013, Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (C-583/11 P, EU:C:2013:625, σκέψεις 100 και 101), καθώς και της 28ης Απριλίου 2015, T & L Sugars και Sidul Açúcares κατά Επιτροπής (C-456/13 P, EU:C:2015:284, σκέψεις 49 και 50).

60 Βλ., ιδίως, προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (C-583/11 P, EU:C:2013:21, σημεία 34, 116 και 121)· αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 2013, Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (C-583/11 P, EU:C:2013:625, σκέψεις 90 και 99), και της 28ης Απριλίου 2015, T & L Sugars και Sidul Açúcares κατά Επιτροπής (C-456/13 P, EU:C:2015:284, σκέψη 45), καθώς και διάταξη της 24ης Ιανουαρίου 2017, Beul κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (C-53/16 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2017:66, σκέψεις 18 και 19).

61 Βλ. απόφαση της 28ης Απριλίου 2015, T & L Sugars και Sidul Açúcares κατά Επιτροπής (C-456/13 P, EU:C:2015:284, σκέψη 50). Βλ. επίσης απόφαση της 16ης Μαΐου 2017, Berlioz Investment Fund (C-682/15, EU:C:2017:373, σκέψη 44).

62 Συναφώς, βλ. σημεία 69 επ. των παρουσών προτάσεων.

63 Βλ., ιδίως, απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2013, Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (C-583/11 P, EU:C:2013:625, σκέψεις 102 επ.).

64. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, εκτιμώ, όπως και η Πορτογαλική Κυβέρνηση⁶⁴, ότι η έννοια της «πραγματικής δικαστικής προστασίας», κατά το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, δεν πρέπει να συγχέεται με την «αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών» την οποία το προδικαστικό ερώτημα χαρακτηρίζει ως απορρέουσα από την εν λόγω διάταξη⁶⁵.

65. Εξάλλου, εκτιμώ ότι η διαφορά μεταξύ, αφενός, του δικαιώματος σε πραγματική δικαστική προστασία, το οποίο πρέπει να παρέχεται στους πολίτες των κρατών μελών μέσω κατάλληλων ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, και, αφετέρου, του δικαιώματος των πολιτών να εκδικάζονται οι υποθέσεις τους από δικαστές που αποφαινόμενοι με πλήρη ανεξαρτησία, το οποίο αναγνωρίζεται επίσης προς το συμφέρον των πολιτών, είναι πρόδηλη, λαμβανομένου υπόψη τόσο του τίτλου όσο και του γράμματος του άρθρου 47 του Χάρτη που διακρίνουν τα δύο αυτά δικαιώματα⁶⁶. Ομοίως, η διάκριση είναι σαφής στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών⁶⁷, δεδομένου ότι το «[δ]ικαίωμα πραγματικής προσφυγής» ενώπιον εθνικής αρχής προβλέπεται στο άρθρο 13 αυτής, ενώ το «[δ]ικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης», το οποίο περιλαμβάνει, ειδικότερα, το δικαίωμα παντός προσώπου «όπως η υπόθεσις του δικαστή [...] υπό ανεξάρτητου [...] δικαστηρίου», προβλέπεται στο άρθρο 6 αυτής⁶⁸, έστω και αν, ασφαλώς, υφίστανται ουσιαστικοί δεσμοί μεταξύ των δύο αυτών άρθρων⁶⁹. Θα επανέλθω στα στοιχεία αυτά σε σχέση με την ερμηνεία του άρθρου 47 του Χάρτη⁷⁰.

66. Εντούτοις, κατά την άποψή μου, η υποχρέωση των κρατών μελών κατά το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ να προβλέψουν σύστημα «ενδίκων βοηθημάτων και μέσων» συνδέεται μόνο με το δικαίωμα σε «πραγματική δικαστική προστασία», όπως προκύπτει από το γράμμα της εν λόγω διατάξεως, και όχι με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη ενώπιον ανεξάρτητου δικαστηρίου, του οποίου η έννοια διαφέρει ουσιωδώς.

67. Ως εκ τούτου, εκτιμώ ότι το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ έχει την έννοια ότι δεν κατοχυρώνει γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης βάσει της οποίας πρέπει να διασφαλίζεται η ανεξαρτησία των δικαστών όλων των δικαστηρίων των κρατών μελών.

68. Επικουρικώς, στην περίπτωση που το Δικαστήριο κρίνει ότι η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών απορρέει άμεσα από την απαίτηση πραγματικής δικαστικής προστασίας, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, όπως φρονεί το αιτούν δικαστήριο, εκτιμώ ότι, εν πάση περιπτώσει, ούτε η εν λόγω διάταξη ούτε η εν λόγω αρχή⁷¹ έχουν την έννοια ότι

64 Στις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή δεν έλαβε σαφή θέση, επικουρικώς, σχετικά με την ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στο άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ.

65 Ορθώς η Πορτογαλική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι η αρχή της πραγματικής δικαστικής προστασίας, στόχος της οποίας είναι να διασφαλίζει ότι σε κάθε δικαίωμα ή συμφέρον το οποίο προστατεύεται από τον νόμο αντιστοιχεί κατάλληλο ένδικο βοήθημα το οποίο μπορεί να συμβάλει στη διαφύλαξη του ενώπιον των δικαστηρίων, ανταποκρίνεται σε μια λογική διαφορετική από εκείνη της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών, η οποία εγγυάται την αμεροληψία του δικαιοδοτικού οργάνου έναντι εξωδικαστικών και παράνομων παρεμβάσεων κατά τη διεξαγωγή της δικαστικής διαδικασίας.

66 Στον τίτλο του άρθρου 47 του Χάρτη, το «[δ]ικαίωμα πραγματικής προσφυγής», το οποίο αποτελεί αντικείμενο της πρώτης παραγράφου του εν λόγω άρθρου, διακρίνεται από το «[δικαίωμα] αμερόληπτου δικαστηρίου», το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα σε «ανεξάρτητο δικαστήριο», όπως προβλέπεται στη δεύτερη παράγραφο του εν λόγω άρθρου. Βλ. επίσης, υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2016, Lesoochránárske zoskupenie VLK (C-243/15, EU:C:2016:838, σκέψεις 54 επ.).

67 Σύμβαση η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ).

68 Επισημαίνεται ότι η ίδια διάκριση υφίσταται στο Σύνταγμα της Πορτογαλικής Δημοκρατίας, δεδομένου ότι «[η] πρόσβαση στο δικαίωμα και στην πραγματική δικαστική προστασία» κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 αυτού, ενώ η ανεξαρτησία των δικαστηρίων προβλέπεται στο άρθρο 203 αυτού (παράτιθεται στην υποσημείωση 14 των παρούσων προτάσεων).

69 Βλ., ιδίως, ΕΔΔΑ, 26 Οκτωβρίου 2000, Kudła κατά Πολωνίας (ECLI:CE:ECHR:2000:1026JUD003021096 §§ 150 έως 156).

70 Βλ. σημεία 69 επ. των παρούσων προτάσεων.

71 Σχετικά με τις συγκεκριμένες συνέπειες της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών στην παρούσα υπόθεση, βλ. επίσης σημεία 77 επ. των παρούσων προτάσεων.

δεν επιτρέπουν εθνικά μέτρα μείωσης των αποδοχών, όπως τα προσβαλλόμενα από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης, δεδομένου ότι αυτά ουδόλως αφορούν ειδικώς τους δικαστές, αλλ' αντιθέτως έχουν γενική εμβέλεια⁷², καθόσον εφαρμόζονται σε ευρεία ομάδα προσώπων που ασκούν καθήκοντα στη δημόσια διοίκηση⁷³.

3. Επί της ερμηνείας του άρθρου 47 του Χάρτη

69. Το αιτούν δικαστήριο, όπως και η ASJP, υποστηρίζει ότι, δυνάμει του άρθρου 47 του Χάρτη, τα δικαστήρια των κρατών μελών πρέπει να διασφαλίζουν με ανεξαρτησία και αμεροληψία την πραγματική δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει στους πολίτες η έννομη τάξη της Ένωσης και ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης μονομερής μείωση των αποδοχών ενδέχεται να έθιξε την ανεξαρτησία των ενδιαφερόμενων δικαστών.

70. Υπενθυμίζεται συναφώς ότι, όπως εξέθεσε πρόσφατα ο γενικός εισαγγελέας M. Wathelet⁷⁴, από τον τίτλο⁷⁵ και το γράμμα του άρθρου 47 του Χάρτη προκύπτει ότι ο Χάρτης αναγνωρίζει αφενός το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, το οποίο προβλέπεται επίσης στο άρθρο 13 της ΕΣΔΑ, και, αφετέρου, το δικαίωμα δίκαιης δίκης, το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ.

71. Δεδομένου ότι το περιεχόμενο του άρθρου 47 εμπνέεται άμεσα από τις ως άνω διατάξεις της ΕΣΔΑ⁷⁶, πρέπει, βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, να ερμηνεύεται όχι μόνο με βάση τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, αλλά και υπό το πρίσμα της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ)⁷⁷, ώστε τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο εν λόγω άρθρο 47 να έχουν καταρχήν την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με εκείνες που τους αποδίδει η ΕΣΔΑ, χωρίς εντούτοις ο κανόνας αυτός να εμποδίζει το δικαίωμα της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία. Εξαρχής επισημάνθηκε⁷⁸ ότι το άρθρο 47 του Χάρτη παρέχει, ακριβώς, προστασία της οποίας το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής είναι ευρύτερο εκείνου των αντίστοιχων άρθρων της ΕΣΔΑ⁷⁹.

72 Αντιθέτως, εκτιμώ ότι το γεγονός ότι τα εν λόγω μέτρα είχαν προσωρινό μόνο χαρακτήρα (υπενθυμίζεται ότι ο νόμος 75/2014 ίσχυσε από τον Οκτώβριο του 2014 και ότι, δυνάμει του νόμου 159-A/2015, η επίμαχη μείωση των αποδοχών καταργήθηκε πλήρως από την 1η Οκτωβρίου 2016), όπως υποστηρίζει η Πορτογαλική Κυβέρνηση, δεν είναι καθοριστικό, δεδομένου ότι, ακόμη και αν ήταν προσωρινή, ενδεχόμενη προσβολή γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης θα αντέβαινε αφ' εαυτής στο εν λόγω δικαίωμα, καίτοι η βαρύτητα μιας τέτοιας παραβάσεως θα ήταν αναμφίβολα μικρότερη από εκείνη μιας μόνιμης προσβολής.

73 Βλ. τον μακροσκελή κατάλογο προσώπων, στον οποίο περιλαμβάνονται ειδικότερα τόσο οι δικαστές όσο και οι εισαγγελείς, στο άρθρο 2, παράγραφος 9, στοιχείο α («Πρόεδρος της Δημοκρατίας») έως στοιχείο τ («μέλη προσωπικού σε κατάσταση εφεδρείας, πρόωρης συνταξιοδότησεως ή διαθεσιμότητας [...]»), του νόμου 75/2014, διάταξη η οποία παρατίθεται στο σημείο 6 των παρούσων προτάσεων.

74 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Wathelet στην υπόθεση *Berlioz Investment Fund* (C-682/15, EU:C:2017:2, σημεία 34 επ.). Βλ. επίσης απόφαση της 16ης Μαΐου 2017, *Berlioz Investment Fund* (C-682/15, EU:C:2017:373, σκέψη 54).

75 Συγκεκριμένα, «Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου».

76 Βάσει των επεξηγήσεων σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17), «το πρώτο εδάφιο [του άρθρου 47 του Χάρτη] βασίζεται στο άρθρο 13 της [ΕΣΔΑ]» και το «δεύτερο εδάφιο βασίζεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της [ΕΣΔΑ]» (βλ. ενότητα «Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 47», πρώτη και τρίτη παράγραφος).

77 Το γεγονός ότι, όταν η επίμαχη περίπτωση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να γίνεται αναφορά μόνο στο άρθρο 47 του Χάρτη (βλ. απόφαση της 16ης Μαΐου 2017, *Berlioz Investment Fund*, C-682/15, EU:C:2017:373, σκέψη 54 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία) δεν αποκλείει τη δυνατότητα ερμηνείας του άρθρου αυτού υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Βλ., ιδίως, απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2016, Ν. (C-601/15 PPU, EU:C:2016:84, σκέψεις 45 επ.), καθώς και τα παραδείγματα από τη νομολογία που παραθέτει ο *Lebrun, G.*, «De l'utilité de l'article 47 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne», *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2016, τχ. 106, ιδίως σ. 439 έως 445.

78 Βλ. επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, ενότητα «Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 47», δεύτερη και τέταρτη παράγραφος, καθώς και ενότητα «Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 52», όπου «το άρθρο 47, παράγραφος 2 και 3» απαριθμείται μεταξύ των άρθρων «των οποίων η έννοια είναι η ίδια με εκείνη των αντίστοιχων άρθρων της [ΕΣΔΑ], αλλά έχουν ευρύτερη εμβέλεια».

79 Στις προτάσεις του στην υπόθεση *Berlioz Investment Fund* (C-682/15, EU:C:2017:2, σημείο 37), ο γενικός εισαγγελέας M. Wathelet υπογραμμίζει ότι «το άρθρο 47 του Χάρτη έχει ευρύτερο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής. Αφενός, εφαρμόζεται σε περίπτωση που “παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που διασφαλίζονται από το δικαίωμα της Ένωσης” (ανεξαρτήτως του αν περιέχονται στον Χάρτη), ενώ το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ απαιτεί να έχουν παραβιαστεί τα “αναγνωριζόμενα [στην ΕΣΔΑ] δικαιώματα και ελευθερίες”. Αφετέρου, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ περιορίζει το δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης στις αμφισβητήσεις επί δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσεως ή επί του βασίμου κατηγορίας ποινικής φύσεως. Τέτοιος περιορισμός δεν απαντά στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη» (βλ., επίσης, σημεία 61 επ. των εν λόγω προτάσεων).

72. Λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας επί της ΕΣΔΑ και των πρωτοκόλλων της⁸⁰, εκτιμώ ότι η «αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών», η οποία μνημονεύεται στην υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, συνδέεται μάλλον με το δικαίωμα κάθε προσώπου «να δικασθεί η υπόθεσή του [...] από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο», κατά την έννοια του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη⁸¹, παρά με το «δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου», το οποίο προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο του εν λόγω άρθρου⁸².

73. Συγκεκριμένα, τόσο το αιτούν δικαστήριο όσο και η ASJP υποστηρίζουν ότι η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών μπορεί να «αντίκειται στα μέτρα μείωσης των αποδοχών που [εφαρμόστηκαν] στους δικαστές στην Πορτογαλία, μέσω μονομερούς και διαρκούς επιβολής από άλλες συντεταγμένες εξουσίες και όργανα»⁸³.

74. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένως κρίνει ότι η εγγύηση «ανεξάρτητου δικαστηρίου», κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ⁸⁴, απαιτεί να απολαύουν οι δικαστές ανεξαρτησίας όχι μόνο σε υπηρεσιακό επίπεδο⁸⁵, αλλά και κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Η έννοια αυτή έχει τόσο μια εσωτερική διάσταση, εγγενή στη δικαστική λειτουργία⁸⁶, η οποία δεν ασκεί επιρροή εν προκειμένω, όσο και μια εξωτερική διάσταση, βάσει της οποίας οι δικαστές πρέπει να μπορούν να ασκούν τα καθήκοντά τους χωρίς να υφίστανται επιρροές από τους διαδικούς⁸⁷ ή από άλλες όργανα του κράτους⁸⁸, πτυχή η οποία, κατά την άποψή μου, είναι η μόνη την οποία προβάλλει η ASJP. Επισημαίνεται ότι το Δικαστήριο στηρίχτηκε σε μια παρόμοια εξέταση κατά τον καθορισμό των κριτηρίων βάσει των οποίων ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να χαρακτηρίζεται ως ανεξάρτητο⁸⁹.

80 Στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, ενότητα «Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 52», διευκρινίζεται ότι, στο άρθρο 52 παράγραφος 3, «[η] μνεία της [ΕΣΔΑ] στοχεύει συγχρόνως στη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλά της. Η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται καθορίζονται όχι μόνο από το κείμενο των πράξεων αυτών, αλλά και από τη νομολογία του [ΕΔΔΑ] και από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στόχος της τελευταίας φράσης της παραγράφου [3] είναι να δοθεί στην Ένωση η δυνατότητα να εξασφαλίσει ευρύτερη προστασία. Εν πάση περιπτώσει, το επίπεδο προστασίας που παρέχεται από τον Χάρτη δεν μπορεί ποτέ να είναι κατώτερο από αυτό που εγγυάται η [ΕΣΔΑ]».

81 Διευκρινίζεται ότι το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον ανεξάρτητου δικαστηρίου, κατά το άρθρο 47 του Χάρτη, επεκτείνεται στις διαφορές διοικητικού δικαίου, όπως αυτήν της υποθέσεως της κύριας δίκης (βλ., ιδίως, Dutheil de la Rochère, J., «Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne», *Jurisclasseur Europe*, τεύχος 160, 2010, σημείο 87). Όσον αφορά διαφορές που αφορούν δικαστές σε σχέση με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, βλ. ΕΔΔΑ, 23 Ιουνίου 2016, Baka κατά Ουγγαρίας (ECLI:CE:ECHR:2016:0623JUD002026112 §§ 102 επ.).

82 Σχετικά με το «δικαίωμα πραγματικής προσφυγής» κατά το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ, βλ., ιδίως ΕΔΔΑ, 26 Οκτωβρίου 2000, Kudła κατά Πολωνίας (ECLI:CE:ECHR:2000:1026JUD003021096 § 157).

83 Βλ. διατύπωση του προδικαστικού ερωτήματος καθώς και παρατηρήσεις της ASJP, η οποία προβάλλει ότι οι επίμαχες μειώσεις αποφασίσθηκαν και επιβλήθηκαν από την εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία, χωρίς να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι οι αποδοχές των δικαστών συμβάλλουν στη λειτουργική ανεξαρτησία τους. Αντιθέτως, δεν αμφισβητείται ότι οι εκπροσωπούμενοι από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης μπόρεσαν να ασκήσουν πραγματικά τα διαθέσιμα στην Πορτογαλία ένδικα βοηθήματα, ενώ υπενθυμίζεται ότι αιτούν δικαστήριο είναι το Supremo Tribunal Administrativo (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο).

84 Αναμφίβολα οι προϋποθέσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των εθνικών δικαστηρίων συνδέονται μεταξύ τους και εξετάζονται ενίοτε από κοινού (βλ., ιδίως, ΕΔΔΑ, 21 Ιουνίου 2016, Ramos Nunes de Carvalho e Sá κατά Πορτογαλίας, ECLI:CE:ECHR:2016:0621JUD005539113 § 74). εντούτοις, οι δύο έννοιες παραμένουν διακριτές και, ως εκ τούτου, οι παρατηρήσεις μου θα περιορισθούν στην πρώτη εξ αυτών, λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης.

85 Ο τρόπος ορισμού των μελών του δικαστηρίου, η διάρκεια της θητείας τους ή η ισοβιότητά τους λαμβάνονται, μεταξύ άλλων, υπόψη (βλ., ιδίως ΕΔΔΑ, 18 Ιουλίου 2013, Maktouf και Damjanović κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ECLI:CE:ECHR:2013:0718JUD000231208 § 49).

86 Βάσει της πρώτης αυτής πτυχής, κάθε δικαστής πρέπει να προστατεύεται κατά των οδηγιών ή των πιέσεων που προέρχονται από το εσωτερικό της δικαστικής εξουσίας και ειδικότερα από διοικητικά ή ιεραρχικά ανωτέρους του (βλ., ιδίως, ΕΔΔΑ, 6 Οκτωβρίου 2011, Agrokompleks κατά Ουκρανίας, ECLI:CE:ECHR:2011:1006JUD002346503 § 137).

87 Βλ., ιδίως, ΕΔΔΑ, 18 Ιουλίου 2013, Maktouf και Damjanović κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (ECLI:CE:ECHR:2013:0718JUD000231208 § 49).

88 Βλ., ιδίως, όσον αφορά τη νομοθετική εξουσία, ΕΔΔΑ, 3 Σεπτεμβρίου 2013, M.C. κ.λπ. κατά Ιταλίας (ECLI:CE:ECHR:2013:0903JUD000537611 § 59), καθώς και, όσον αφορά την εκτελεστική εξουσία, ΕΔΔΑ, 21 Ιουνίου 2016, Ramos Nunes de Carvalho e Sá κατά Πορτογαλίας (ECLI:CE:ECHR:2016:0621JUD005539113 §§ 70 και 75).

89 Βλ., ιδίως, απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2017, Margarit Panicello (C-503/15, EU:C:2017:126, σκέψεις 37 επ. καθώς και παρατιθέμενη νομολογία).

75. Όσον αφορά, ειδικότερα, την ανεξαρτησία των μελών δικαστηρίου σε σχέση με τις αποδοχές τους, το ΕΔΔΑ έχει δεχθεί την αλληλεπίδραση των δύο αυτών στοιχείων, κρίνοντας ότι «η μη έγκαιρη καταβολή από το Δημόσιο των αποδοχών των δικαστών δεν είναι συμβατή με την αναγκαιότητα να διασφαλίζεται η ανεξάρτητη και αμερόληπτη άσκηση των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων, χωρίς καμία εξωτερική πίεση με σκοπό τον επηρεασμό των αποφάσεων και της συμπεριφοράς τους», υπογραμμίζοντας, στο πλαίσιο αυτό, τον «ιδιαίτερα ευαίσθητο χαρακτήρα του ζητήματος της ανεξαρτησίας των δικαστών»⁹⁰.

76. Η ανωτέρω διαπίστωση στηρίζεται σε διάφορα νομοθετήματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα οποία απηχούν τον σχετικό προβληματισμό. Συγκεκριμένα, το άρθρο 6 του Ευρωπαϊκού Χάρτη για το καθεστώς των δικαστών, ο οποίος δεν έχει δεσμευτική ισχύ, προβλέπει ότι το επίπεδο των αποδοχών των δικαστών πρέπει να καθορίζεται κατά τρόπο ώστε αυτοί να μην εκτίθενται σε κίνδυνο πιέσεων ικανών να επηρεάσουν την ανεξαρτησία τους, ακόμη και αν το εν λόγω επίπεδο μπορεί να διαφέρει μεταξύ δικαστικών λειτουργιών βάσει αντικειμενικών παραμέτρων, όπως τα επαγγελματικά τους καθήκοντα⁹¹. Ομοίως, βάσει συστάσεων της Επιτροπής Υπουργών⁹², αφενός, «[οι] αποδοχές των δικαστών [πρέπει να είναι] αντίστοιχες του ρόλου και των αρμοδιοτήτων τους και επαρκείς επιπέδου ώστε να προστατεύονται από κάθε εξωτερική πίεση με σκοπό τον επηρεασμό των αποφάσεών τους» και, αφετέρου, «[π]ρέπει να θεσπισθούν ειδικές νομικές διατάξεις για την προστασία κατά της μείωσης των αποδοχών η οποία αφορά ειδικά τους δικαστές»⁹³.

77. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, κατά την άποψή μου, το δικαίωμα κάθε προσώπου να δικαστεί η υπόθεσή του από ανεξάρτητο δικαστήριο, κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη, συνεπάγεται την αναγκαιότητα να διασφαλίζεται η ανεξαρτησία των μελών του εν λόγω δικαστηρίου μέσω της καταβολής, σε συνάρτηση με τα καθήκοντα που τους ανατίθενται, αποδοχών αρκούντως υψηλών και σταθερών, ώστε να προστατεύονται από τον κίνδυνο τυχόν εξωτερικών παρεμβάσεων ή πιέσεων ικανών να υπονομεύσουν την ουδετερότητα των δικαστικών αποφάσεων που λαμβάνουν.

78. Εντούτοις, μολοντί το ύψος των αποδοχών των δικαστών πρέπει να τελεί σε αντιστοιχία με τη σημασία των δημόσιων καθηκόντων που ασκούν, εντούτοις το ύψος αυτό δεν μπορεί να μην λαμβάνει υπόψη την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, και ιδίως το μέσο βιοτικό επίπεδο που υφίσταται στο κράτος εντός του οποίου οι ενδιαφερόμενοι ασκούν την επαγγελματική τους δραστηριότητα⁹⁴. Επιπλέον, η εύλογη σταθερότητα του εισοδήματος των δικαστών προϋποθέτει, κατά την άποψή μου, να μην διακυμαίνεται συν τω χρόνω κατά τρόπο που θα έθετε σε κίνδυνο την ανεξαρτησία της κρίσεώς τους, όχι όμως να παραμένει αμετάβλητο.

90 ΕΔΔΑ, 26 Απριλίου 2016, Zoubko κ.λπ. κατά Ουκρανίας (ECLI:CE:ECHR:2006:0426JUD000395504 §§ 67 και 68), σχετικά με την προβαλλόμενη παράβαση του άρθρου 1 του πρώτου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, κατά το οποίο «[π]αν φυσικών ή νομικών πρόσωπων δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του».

91 Διατάξεις οι οποίες παρατίθενται στην υποσημείωση 16 των παρουσών προτάσεων.

92 Βλ. σύσταση αριθ. R(94)12 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με την ανεξαρτησία, την αποτελεσματικότητα και τον ρόλο των δικαστών, η οποία εκδόθηκε στις 13 Οκτωβρίου 1994, αρχή III, παράγραφος 1, στοιχείο b, καθώς και σύσταση CM/Rec(2010)12, με τίτλο «Δικαστές: ανεξαρτησία, αποτελεσματικότητα και αρμοδιότητες», την οποία εξέδωσε η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 17 Νοεμβρίου 2010, και το παράρτημα αυτής, σημεία 53 έως 55.

93 Σχετικά με την τελευταία αυτή πτυχή, βλ., επίσης, γνωμοδότηση αριθ. 1 (2001) του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου των Ευρωπαίων Δικαστών προς την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τους κανόνες περί ανεξαρτησίας και ισοβιότητας των δικαστών, της 23ης Νοεμβρίου 2001, σημείο 62.

94 Ομοίως, κατά την «Εκθεση σχετικά με την ανεξαρτησία του δικαστικού συστήματος, Μέρος I: η ανεξαρτησία των δικαστών» («Rapport sur l'indépendance du système judiciaire, Partie I: l'indépendance des juges») της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Δημοκρατία μέσω της Νομοθεσίας (Επιτροπή της Βενετίας), της 16ης Μαρτίου 2010, «[τ]ο επίπεδο των αποδοχών θα πρέπει να καθορίζεται λαμβανομένης υπόψη της κοινωνικής καταστάσεως στην οικεία χώρα» (σημείο 46).

79. Ειδικότερα, σε κατάσταση εκτεταμένης οικονομικής κρίσεως, όπως αυτή της περιόδου που προηγήθηκε της θέσπισης των επίμαχων στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικών μέτρων⁹⁵, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών καθιστά αδύνατη τη μείωση των αποδοχών τους, καίτοι ένα τέτοιο μέτρο πρέπει, βεβαίως, να παραμένει εντός εύλογων ορίων, ώστε να μην καθίστανται οι δικαστές ευάλωτοι στις πιέσεις που θα μπορούσαν να υποστούν. Συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζει η Πορτογαλική Κυβέρνηση, πρέπει να επιχειρείται η δίκαιη εξισορρόπηση του γενικού συμφέροντος του κοινωνικού συνόλου με το επιμέρους συμφέρον των δικαστών, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στους πολίτες.

80. Επιπλέον, όπως ήδη επισήμανα⁹⁶, συντασσόμενος με την άποψη της Πορτογαλικής Κυβερνήσεως⁹⁷ και της Επιτροπής, τα επίμαχα μέτρα μείωσης αφορούσαν όχι μόνο τους δικαστές, αλλά μεγάλο αριθμό προσώπων που ασκούν καθήκοντα στη δημόσια διοίκηση. Δεδομένου ότι τα μέτρα αυτά δεν αφορούσαν αποκλειστικώς ή ειδικώς τους δικαστές, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι οι «άλλες συντεταγμένες εξουσίες και όργανα» που μνημονεύονται στο προδικαστικό ερώτημα επιδίωξαν να αποσταθεροποιήσουν τα μέλη του δικαστικού σώματος, καθόσον μάλιστα τα ίδια ακριβώς μέτρα λιτότητας εφαρμόστηκαν σε εκπροσώπους τόσο της εκτελεστικής όσο και της νομοθετικής εξουσίας δυνάμει του άρθρου 2 του νόμου 75/2014.

81. Ως εκ τούτου, εκτιμώ ότι το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στη θέσπιση εθνικών μέτρων όπως τα επίμαχα στην υπόθεση της κύριας δίκης, εφόσον αυτά δεν θίγουν την αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών που περιλαμβάνεται στο εν λόγω άρθρο.

82. Τυχόν αντίθετη ερμηνεία θα είχε στην πράξη το –ανεπιθύμητο κατά την άποψή μου– αποτέλεσμα να αφαιρεθεί από τα κράτη μέλη η δυνατότητα να προβαίνουν, σε περίπτωση σοβαρής οικονομικής κρίσεως, στην αναγκαία προσαρμογή του ύψους των αποδοχών των εν ευρεία έννοια απασχολούμενων στη δημόσια διοίκηση, υπό τον όρο η εν λόγω προσαρμογή να μην αφορά μόνο τους δικαστές και να μην είναι δυσανάλογη.

V. Πρόταση

83. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το Supremo Tribunal Administrativo (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Πορτογαλία) ως εξής:

Το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε μέτρα γενικής μείωσης των αποδοχών στη δημόσια διοίκηση, στα οποία υπόκεινται οι δικαστές δυνάμει εθνικής ρυθμίσεως όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης.

⁹⁵ Συναφώς, η Πορτογαλική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι η θέσπιση των επίμαχων μέτρων αποτέλεσε θεμελιώδη επιλογή των αρμόδιων οργάνων της Πορτογαλίας, η οποία δικαιολογούνταν από στόχους καταργήσεως του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος και από την αναγκαιότητα να σεβαστεί η Πορτογαλία διεθνείς δεσμεύσεις απορρέουσες από τη χρηματοδοτική συνδρομή την οποία έλαβε δυνάμει διατάξεων της Ένωσης.

⁹⁶ Βλ. σημείο 68 και υποσημείωση 73 των παρουσών προτάσεων.

⁹⁷ Η Πορτογαλική Κυβέρνηση επισήμανε ότι τα επίμαχα μέτρα είχαν ως σκοπό, αφενός, να διασφαλίσουν, τελικώς, το γενικό συμφέρον του κοινωνικού συνόλου, όπως αυτό ορίζεται, με σεβασμό του εθνικού Συντάγματος, από την Πολιτεία ως νομοθέτη και, αφετέρου, να κατανεύουν με τρόπο δίκαιο και ισορροπημένο την προσπάθεια που επέβαλαν τα εν λόγω μέτρα, την οποία επωμίσθησαν όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι των οργάνων του κράτους, οι εργαζόμενοι στη δημόσια διοίκηση και οι λοιποί υπάλληλοι του κράτους.